

*τῆ Κυρίῳ Γεωργίῳ Κωνστ. Βούρω
μεθὰ τῆν χειρογραφοῦν εὐχὴν μου εἰσὶν
εἰσῆλθαι καὶ ἀγορεύειν ἅμῃ Μαΐου.*

ΣΤΟΧΕΙΑ ΗΘΙΚΗΣ *Ἐπιγραμματικῆς*

Ἡ

ΦΥΣΙΚΟΣ ΝΟΜΟΣ

ΥΠὸ

ΔΗΜ. ΑΘ. ΑΝΤΩΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Ἐγκρίσει τοῦ ὑπουργείου τῆς Παιδείας πρὸς
χρῆσιν τῶν Σχολείων.

ΕΚΔΟΣΙΣ ΝΕΑΙ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΗΣ ΑΥΓΗΣ

(29—Ὀδὸς Πραξιτέλους—29)

1881.

ΣΤΟΧΕΙΑ ΗΘΙΚΗΣ
 Ἡ
ΦΥΣΙΚΟΣ ΝΟΜΟΣ

ΥΠΟ

ΔΗΜ. ΛΘ. ΑΝΤΩΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Ἐγκρίσει τοῦ ὑπουργείου τῆς Παιδείας πρὸς
 χρῆσιν τῶν Σχολείων.

ΕΚΔΟΣΙΣ ΝΕΑ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
 ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Η «ΑΥΓΗ»
 (29—Ὁδὸς Πραξιτέλους—29)

1884.

Πάν αντίτυπον μη φέρον τὴν ἰδιόχειρον ὑπογραφήν
μου θεωρεῖται κλοπιμαῖον καὶ καταδιώκεται κατὰ
τὸν νόμον.

J. Μηνωδοπούλου

Τ Ω:

ΕΝΑΡΕΤΩ: ΚΑΙ ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΟΤΑΤΩ:

Κυρέω Κυρέω

ΚΩΝΣΤΑΝΤ. ΔΕΚΟΖΗ: ΒΟΥΡΩ:

ΩΣ ΤΕΚΜΗΡΙΟΝ ΕΛΛΧΙΣΤΟΥ

ΕΘΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΤΓΝΩΜΟΣΤΓΝΗΣ

ΕΓΛΑΒΩΣ ΑΝΑΤΙΘΗΣΙΝ

Ο Συγγραφεύς

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΕΚΔΟΣΗ

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΗΘΙΚΗΣ

Ἡ

ΦΥΣΙΚΟΣ ΝΟΜΟΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Τί εἶνε φυσικός Νόμος :

Ἡ τακτική καὶ σταθερὰ τῶν γινομένων τάξις, διὰ τῆς ὁποίας ὁ Θεὸς κυβερνᾷ τὸ πᾶν· τάξις τὴν ὁποίαν ὁ Θεὸς παρουσιάζει εἰς τὰς αἰσθήσεις καὶ εἰς τὸ λογικὸν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως χρησιμεύσῃ εἰς τὰς πράξεις αὐτῶν, ὡς ἴση καὶ κοινὴ στάθμη, καὶ τοὺς ὀδηγήσῃ εἰς τὴν τελειοποίησιν καὶ εὐδαιμονίαν.

Δὸς μοι σαφῆ ὄρισμόν τῆς λέξεως Νόμος.

Ἡ λέξις Νόμος γίνεται ἀπὸ τὸ ῥῆμα νέμω (μοιράζω), καὶ σημαίνει τὸν μοιρασμόν τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου. Ὅθεν κατὰ τὴν ἀρχαίαν χρῆσιν, τὴν ἐκφράζουσιν τὴν ἀληθινὴν ἰδέαν, ἀποκαλεῖται νόμος, προσταγὴ ἢ ἀπαγόρευσις τοῦ πράττειν,

προσδιορίζουσα ῥητῶς εἰς μὲν τὴν παράβασιν αὐ-
τῆς τιμωρίαν εἰς δὲ τὴν φύλαξιν ἀμοιβήν.

**Ἦ πάροχουσι τοιαῦτα προσταγαὶ εἰς τὴν φύ-
σιν ;**

Ναί.

Τί σημαίνει ἡ λέξις φύσις ;

Ἡ λέξις φύσις ἔχει τρεῖς διαφόρους σημασίας.

Πρῶτον σημαίνει τὸ πᾶν, τὸν ὅλικόν κόσμον,
καθ' ὃ λέγομεν ἡ καλλοῦ ἢ τῆς φύσεως,
ὁ πλοῦτος τῆς φύσεως.

Δεύτερον σημαίνει τὴν δύναμιν, ἣτις ἐμψυχώνει
καὶ κινεῖ τὸ πᾶν, ὅταν θεωρῶμεν αὐτὴν ὡς ὄν δια-
κεκριμένον, καθὼς εἶνε ἡ ψυχὴ εἰς τὸ σῶμα, καθ' ὃ

λέγομεν οί σκοποί τῆς φύσεως, τὰ ἀκατάληπτα μυστήρια αὐτῆς.

Τρίτον σημαίνει τὰς μερικὰς ταύτης τῆς δυνάμεως ἐργασίας εἰς πᾶν ὄν ἢ εἰς πᾶσαν κλάσιν ὄντων καθ' ὃ λέγομεν εἶναι αἰνιγματῆς ἢ ἀνθρωπίνης φύσεως. Πᾶν ὄν ἐνεργεῖ κατὰ τὴν φύσιν αὐτοῦ· ὅθεν, ἐπειδὴ αἱ πράξεις ἐκάστου ὄντος ἢ ἐκάστου εἴδους ὄντων ὑπόκεινται εἰς σταθεροὺς καὶ γενικοὺς κανόνας, οἱ ὁποῖοι δὲν δύνανται ν' ἀθετηθῶσι, χωρὶς νὰ ἀνατραπῆ καὶ συνταραχθῆ ἡ γενικὴ ἢ ἡ μερικὴ τάξις, οἱ κανόνες τῶν πράξεων καὶ τῶν κινήσεων ὀνομάζονται φυσικοὶ νόμοι ἢ νόμοι τῆς φύσεως.

Πέρε παραδείγματα τῶν νόμων αὐτῶν :

Νόμος τῆς φύσεως εἶνε ὅτι ὁ ἥλιος φωτίζει διαδοχικῶς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ὑδρογείου σφαίρας· ὅτι ἡ παρουσία του διεγείρει τὸ φῶς καὶ τὴν θερμότητα· ὅτι ἡ θερμότης ἐνεργοῦσα ἐπὶ τῶν ὑδάτων σχηματίζει τοὺς ἀτμούς· ὅτι αὐτοὶ ὑψούμενοι ὑπὸ τῶν ἀνέμων εἰς τοὺς ἐναερίους χώρους σχηματίζονται εἰς σύννεφα, διαλύονται εἰς βροχὰς ἢ εἰς χιόνας, αἱ ὁποῖαι ἀνανεοῦν ἀδιακόπως τὰ ὕδατα, τὰς πηγὰς καὶ τοὺς ποταμούς.

Νόμος τῆς φύσεως εἶνε ὅτι τὸ ὕδωρ τρέχει ἀπὸ τὰ ἄνω πρὸς τὰ κάτω ζητοῦν τὴν ἰσορροπίαν του, καὶ εἶνε βαρύτερον τοῦ ἀέρος, ὅτι ἅπαντα τὰ σώ-

ματα τείνουσι πρὸς τὴν γῆν, ὅτι ἡ φλόξ ὑψοῦται πρὸς τὸν οὐρανὸν, ὅτι αὕτη διαφθείρει τὸν ὀργανισμόν τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων, καὶ τὸ ὕδωρ εἰς τινὰς περιστάσεις πνίγει καὶ θανατόνει αὐτά· ὅτι χυμοὶ τινες τῶν φυτῶν, μέταλλά τινὰ, προσβάλλουσι τὰ ὄργανά των, καταστρέφουσι τὴν ζωὴν των καὶ λοιπά.

“Ὅθεν, ἐπειδὴ ὅλα τὰ γενόμενα ταῦτα εἶνε ἀμετακίνητα, σταθερὰ, κανονικά, προκύπτουσι διὰ τὸν ἄνθρωπον ἄλλαι τόσαι ἀληθεῖς διατάξεις, ἵνα συμμορφωθῇ ῥητῶς μὲ τὴν προσδιωρισμένην εἰς τὴν παράβασιν των ποινήν, ἢ μὲ τὴν προσδιωρισμένην εἰς τὴν φύλαξίν των εὐεξίαν.” Ὡστε, ἐὰν ὁ ἄνθρωπος διίσχυρίζηται νὰ βλέπῃ καθαρὰ εἰς τὸ σκότος, ἐὰν ἀντιβαίνη εἰς τὸν δρόμον τῶν ὠρῶν τοῦ ἔτους καὶ εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν στοιχείων, ἐὰν διατείνηται νὰ ζῆ εἰς τὸ νερὸν χωρὶς νὰ πνιγῆ, νὰ ψαύῃ τὰς φλόγας χωρὶς νὰ καῖ, νὰ στερηθῇ τοῦ ἀέρος χωρὶς ν’ ἀποπνιγῆ, νὰ πῖν κώνειον χωρὶς νὰ διαφθαρή, λαμβάνει δ’ ἕκαστον τούτων τῶν εἰς τοὺς φυσικοὺς νόμους ἀθετημάτων μίαν σωματικὴν καὶ ἀνάλογον εἰς τὸ ἀμάρτημά του τιμωρίαν· τοῦναντίον δὲ, ἐὰν φυλάττῃ καὶ πράττῃ τοὺς νόμους αὐτοὺς κατὰ τὰς ἀκριβεῖς καὶ κανονικὰς σχέσεις, τὰς ὁποίας αὐτοὶ πρὸς αὐτὸν ἔχουσι, συντηρεῖ τὴν ὑπαρξίν του καὶ καθίστησιν αὐτὴν εὐδαίμονα. Καὶ ἐπειδὴ ἅπαντες αὐτοὶ οἱ νόμοι, ὡς πρὸς τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἔ-

χουσι μοναδικὸν καὶ κοινὸν σκοπὸν νὰ συντηρῶ-
σιν αὐτὸ καὶ καθιστῶσιν εὐδαιμον, οἱ ἄνθρωποι συν-
εφώνησαν νὰ συμπεριλάβωσι τὴν ιδέαν αὐτῶν εἰς
μίαν καὶ μόνην λέξιν καὶ ὀνομάσωσι περιληπτικῶς
φυσικὸν νόμον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΦΥΣΙΚΟΥ ΝΟΜΟΥ.

Ποῖα εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ φυσικοῦ νόμου :

Δυνάμεθα ν' ἀπαριθμήσωμεν δέκα τὰ κυριώτερα.

Ποῖον εἶναι τὸ πρῶτον :

Νὰ ἦνε σύμφυτος εἰς τὴν ὑπαρξιν τῶν πραγμάτων, κατ' ἀκολουθίαν πρωτότυπος καὶ πρότερος παντὸς ἄλλου νόμου· ὥστε ἅπαντες οἱ λοιποὶ, τοὺς ὁποίους ἐδέχθησαν οἱ ἄνθρωποι, εἶνε αὐτοῦ μιμήματα, ὧν ἡ τελειοποίησις μετρεῖται κατὰ τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὸ προκαταρτικὸν τοῦτο πρωτότυπον.

Ποῖον εἶνε τὸ δεύτερον :

Νὰ προέρχεται ἀμέσως ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ ἀπ' αὐτὸν νὰ παρουσιάζεται εἰς πάντ' ἄνθρωπον, ἐν ᾧ οἱ ἄλλοι νόμοι μᾶς παρουσιάζονται μόνον ἀπὸ ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι δυνατὸν νὰ ᾧσιν ἡπατημένοι.

Ποιον εἶνε τὸ τρίτον ;

Νὰ ἦνε κοινὸς πάντοτε καὶ πανταχοῦ, δηλ. νὰ ἦνε εἰς καὶ παγκόσμιος.

Οὐδεὶς ἄλλος νόμος εἶνε παγκόσμιος ;

Ὅχι· ἐπειδὴ οὐδεὶς ἀρμόζει, οὐδεὶς ἐφαρμόζεται εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς γῆς. Ἄπαντες εἶνε τοπικοὶ καὶ τυχηροὶ, γεννημένοι ἀπὸ τοπικὰς καὶ προσωπικὰς περιστάσεις· ὥστε, ἂν ὁ δεῖνα ἄνθρωπος ἦ τὸ δεῖνα συμβάν δὲν ὑπῆρχεν, ὁ δεῖνα νόμος δὲν θὰ ὑπῆρχε.

Ποιον εἶνε τὸ τέταρτον χαρακτηριστικόν ;

Νὰ ἦνε μονοειδῆς καὶ ἀμετάβλητος.

Οὐδεὶς ἄλλος νόμος εἶνε μονοειδῆς καὶ ἀμετάβλητος ;

Ὅχι· ἐπειδὴ ὅ,τι καλὸν καὶ ἀγαθὸν κατὰ τοῦτον τὸν νόμον, εἶνε τοῦναντίον κατὰ τὸν ἄλλον καὶ ὅ,τι ἐγκρίνη ὁ αὐτὸς νόμος σήμερον, κατακρίνει τοῦτο αὔριον.

Ποιον εἶνε τὸ πέμπτον ;

Νὰ ἦνε σαφῆς καὶ ψηλαρητὸς, διότι συνίσταται ὀλόκληρος εἰς πράγματα παρόντα ἀδιακόπως, εἰς τὰ αἰσθήματα καὶ εἰς τὴν ἀπόδειξιν.

Οἱ ἄλλοι νόμοι δὲν εἶνε σαφεῖς ;

Ὅχι· ἐπειδὴ θεμελιόνονται εἰς παρελθόντα καὶ ἀμφίβολα πράγματα, εἰς ἀμφισβητήσιμους καὶ ὑπόπτους μαρτυρίας, καὶ εἰς ἀποδείξεις, αἱ ὅποια δὲν ὑποπίπτουσιν εἰς τὰς αἰσθήσεις.

Ποῖον εἶνε τὸ ἕκτον ;

Νὰ ἦνε ἐπεικῆς, διότι αἱ ἐντολαὶ του καὶ ἀ-
πασα ἡ διδασκαλία του εἶνε σύμμορφος πρὸς τὸ
λογικὸν καὶ πρὸς τὸν νοῦν τῶν ἀνθρώπων.

Οὐδεὶς ἄλλος νόμος εἶνε ἐπεικῆς ;

Ὅχι· διότι ἅπαντες ἀντιβαίνουσιν εἰς τὸ λογικὸν καὶ εἰς τὸν νοῦν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐπιθέτουσι τυρρανικῶς πίστιν τυφλῆν, ἥτις ἀδύνατον νὰ ἐφαρ-
μοσθῇ.

Ποῖον εἶνε τὸ ἕβδομον χαρακτηρηστικόν ;

Νὰ ἦνε δίκαιος, διότι εἰς αὐτὸν τὸν νόμον αἱ
ποιναὶ εἶνε ἀνάλογοι πρὸς τὰς παραβάσεις.

Οἱ ἄλλοι νόμοι λοιπὸν δὲν εἶνε δίκαιοι ;

Ὅχι· διότι οἱ ἄλλοι προσάπτουσι πολλάκις εἰς
τὰ κατορθώματα καὶ εἰς τὰ ἀμαρτήματα ποινὰς ἢ
ἀμοιβὰς ἀσυμμέτρους καὶ ἐκλαμβάνουσιν ὡς κα-
τόρθωμα ἢ ὡς ἀμάρτημα μηδαμινὰς ἢ ἀδιαφό-
ρους πράξεις.

Ποῖον εἶνε τὸ ὄγδοον χαρακτηριστικόν ;

Νὰ ἦνε εἰρηνικὸς καὶ ἀνεκτικὸς, διότι κατὰ τὸν φυσικὸν νόμον ἅπαντες οἱ ἄνθρωποι εἶνε ἀδελφοὶ καὶ ἰσόνομοι. Ὅθεν εἰς ὅλους συμβουλεύει εἰρήνην καὶ ἀνοχὴν παραβλέπων καὶ αὐτὰ τὰ λάθῃ των.

Οἱ ἄλλοι νόμοι λοιπὸν δὲν εἶνε εἰρηνικοί ;

Ὅχι· διότι ἅπαντες κηρύττουσι τὴν διχόνοιαν, τὴν ἀσυμφωνίαν, τὸν πόλεμον καὶ διαιροῦσι τοὺς ἀνθρώπους εἰς ἀξιώσεις ἀποκλειούσας τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν κυριότητα.

Ποῖον εἶνε τὸ ἔνατον ;

Νὰ ἦνε εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἐπίσης εὐεργετικὸς διδάσκων αὐτοὺς ὅλα τὰ ἀληθινὰ μέσα νὰ γείνωσι καλλίτεροι καὶ εὐδαιμονέστεροι.

Δὲν εἶνε καὶ οἱ ἄλλοι νόμοι εὐεργετικοί ;

Ὅχι· διότι οὐδεὶς διδάσκει τ' ἀληθινὰ μέσα τῆς εὐτυχίας· ἅπαντες καταντῶσιν εἰς ἐπιβλαβεῖς καὶ οὐτιδανὰς πράξεις, ὅπερ τὰ πράγματα ἀποδεικνύουσι, καθότι μετὰ τῶν αὐτῶν θρησκείας, νομοδότας καὶ προφήτας, οἱ ἄνθρωποι εἶνε ἀκόμη κακοδαίμονες καὶ ἀμαθεῖς.

Ποῖον εἶνε τὸ τελευταῖον ;

Νὰ ἦνε μόνος ἱκανὸς νὰ καταστήσῃ τοὺς ἀν-

θρώπους εὐδαιμονεστέρους καὶ καλλιτέρους, διότι συμπεριλαμβάνει ὅλα τὰ καλὰ καὶ ὠφέλιμα, ὅσα ἔχουσιν οἱ ἄλλοι πολιτικοὶ καὶ θρησκευτικοὶ νόμοι· τουτέστιν αὐτὸς εἶνε οὐσιωδῶς τὸ ἠθικὸν ἐκείνων μέρος· ὥστε, ἂν οἱ ἄλλοι νόμοι ἐγυμνόνοντο ἢ ἀπεριωρίζοντο μόνον εἰς δόξας φαντασιώδεις καὶ ἀνυποστάτους, χωρὶς τινος πραγματικῆς ὠφελείας.

Ἄνακεφλαδίωσέ μου ὅλ' αὐτὰ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ φυσικοῦ νόμου :

Εἶπον ὅτι ὁ φυσικὸς νόμος εἶνε 1 Πρωτότυπος 2 Ἄμεσος 3 Παγκόσμιος 4 Ἄμετάβλητος 5 Σαφής 6 Ἐπεικῆς 7 Δίκαιος 8 Εἰρηνικὸς 9 Εὐεργετικὸς 10 Μόνος ἱκανός.

Διδάσκει ὁ φυσικὸς νόμος τὴν ὑπαρξὴν αὐτοῦ ;

Ναί, θετικώτατα· διότι πᾶς ἄνθρωπος ὅστις σχεπτικῶς παρατηρεῖ τὸ ἐξαίσιον θέαμα τοῦ παντός, ὅσον μελετᾷ τὰς ιδιότητας καὶ τὰ προσόντα ἐκάστου ὄντος, τὴν θαυμασίαν τάξιν καὶ τὴν ἀρμονίαν τῶν κινήσεων τούτων, τόσον περισσότερον πείθεται ὅτι ὑπάρχει, εἰς ὑπέρτατος, εἰς κινήτησ τοῦ παντός, γνωριζόμενος ὑπὸ τὸ ὄνομα Θεός. Καὶ εἶνε τόσον ἀληθινόν, ὅτι ὁ φυσικὸς νόμος ἐξαρκεῖ νὰ ὑψώσῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν γνῶσιν

τοῦ Θεοῦ, ὥστε, ὅσα οἱ ἄνθρωποι εἶπον περὶ αὐτοῦ, ὅλα εὐρέθησαν παράλογα καὶ γελοῖα, ἐξ οὗ καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπανεέλθωσιν εἰς τὰς ἀμεταθέτους γνώσεις τοῦ φυσικοῦ νόμου.

Δὲν εἶνε λοιπὸν ἀληθὲς ὅτι οἱ ὄπαδοὶ τοῦ φυσικοῦ νόμου εἶνε ἄθεοι ;

Ὅχι· οὗτοι ἐξ ἐναντίας ἔχουσι περὶ τῆς θεότητος ἰσχυροτέρας καὶ ὑψηλοτέρας ἰδέας ἀπὸ τούτων περισσοτέρους ἄνθρώπους, διότι δὲν μαινοῦσιν αὐτὴν μιγνύοντες εἰς αὐτὴν ὅλα τὰ πάθη καὶ ὅλας τὰς ἀδυναμίας τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἡοία ἦν ἡ λατρεία ἣν ἀποδίδουσιν εἰς αὐτὴν ;

Ἡ πρᾶξις καὶ ἡ τήρησις ἀπάντων τῶν κανόνων, ἐνθα ἡ ὑπερτάτη σοφία ἔθεσεν εἰς τὰς κινήσεις παντὸς ὄντος, κανόνων αἰδίων καὶ ἀναλλοιώτων, δι' ὧν αὕτη τηρεῖ τὴν τάξιν καὶ τὴν ἀρμονίαν τοῦ παντὸς καὶ οἷτινες κατὰ τὰς πρὸς τὸν ἄνθρωπον σχέσεις αὐτῶν συναπαρτίζουσι τὸν φυσικὸν νόμον.

Ἐγνώριζον πρὸ τῶν ἡμερῶν μας τὸν φυσικὸν νόμον ;

Ὁμίλου περὶ τούτου πάντοτε. Οἱ περισσότεροι δὲ νομοθέται εἶπον ὅτι ἔλαβον αὐτὸν ὡς βᾶσιν τῶν ἰδίων νόμων· ἐξ αὐτοῦ ὅμως οὐδὲν ἄλλο ἀνέφε-

ρον ἢ ἐντολάς τινας, ὡς ἔχοντες ἀορίστους ἰδέας τῆς ὁλότητος αὐτοῦ.

Διατί τοῦτο ;

Διότι, καί τοι τυγχάνει ἀπλοῦς εἰς τὰς βάσεις του, εἰς τὰς ἀναπτύξεις του, ὅμως ἀποτελεῖ ὅλον συμπεπλεγμένον, ὅπερ ἀπαιτεῖ πολλῶν πραγμάτων τὴν γνῶσιν καὶ ἅπασαν τὴν τοῦ λογικοῦ δξυδέρκειαν.

Καὶ ἡ ἔμφυτος ὄρμη μόνη δὲν δεικνύει τὸν φυσικὸν νόμον ;

Ὅχι· διότι ἔμφυτον ὄρμην νοοῦσιν ἐκεῖνο τὸ τυφλὸν αἶσθημα, ὅπερ ἀδιακρίτως φέρει πρὸς πᾶν ὅ,τι κολακεύει τὰς αἰσθήσεις.

Διατί λέγουσιν ὅτι ὁ φυσικὸς νόμος εἶν' ἐγκεχαραγμένος εἰς τὰς καρδίας ἀπάντων τῶν ἀνθρώπων ;

Διὰ δύο λόγους· πρῶτον, διότι παρατήρησαν ὅτι εἶπον πράξεις καὶ αἰσθήματα κοινὰ εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἐκεῖνο ὅπερ προέρχεται ἐκ τοῦ κοινοῦ ὀργανισμοῦ αὐτῶν· δεύτερον, διότι οἱ πρῶτοι φιλόσοφοι ἐπίστευον, ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐγενῶντο μ' ἔμφυτους ἰδέας, τὸ ὁποῖον τόρα ἀπεδείχθη πλάνη.

**Ἀπατώντη λοιπὸν καὶ οἱ φιλόσοφοι ;
Μάλιστα.**

Τίνος ἔνεκά ;

Πρῶτον, ὅτι εἶνε ἄνθρωποι· δεύτερον, ὅτι οἱ ἀμαθεῖς ὀνομάζουσι φιλοσόφους ἅπαντας ὅσοι καλῶς ἢ κακῶς συλλογίζονται· τρίτον, ὅτι ὅσοι συλλογίζονται περὶ πολλῶν πραγμάτων, καὶ περὶ αὐτῶν συλλογίζονται πρῶτοι, εἶνε ὑποκείμενοι ν' ἀπατηθῶσιν.

Ἐὰν ὁ φυσικὸς νόμος δὲν ᾔνε γεγραμμένος, δὲν καταντᾷ πρᾶγμα αὐτογνωμονικὸν καὶ ἰδανικόν ;

Ὅχι· διότι αὐτὸς συνίσταται ὅλος εἰς ἔργα τῶν ὁποίων ἡ ἀπόδειξις δύναται ἀδιακόπως ν' ἀνανεωθῇ εἰς τὰς αἰσθήσεις καὶ νὰ συναπαρτίσῃ μίαν ἐπιστήμην τόσο ἀκριβῆ καὶ τόσο σαφῆ, ὅσον εἶνε ἡ γεωμετρία καὶ τὰ μαθηματικά. Καὶ δι' αὐτὸν τοῦτον τὸν λόγον ὁ φυσικὸς νόμος σχηματίζει ἐπιστήμην ἀκριβῆ, τὴν ὁποίαν οἱ ἄνθρωποι, γεννημένοι ἀμαθεῖς καὶ ζῶντες ἀπρόσεκτοι, δὲν ἐγνώρισαν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας εἰμὴ ἐπιπολαίως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΑΡΧΑΙ ΤΟΥ ΦΥΣΙΚΟΥ ΝΟΜΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟΝ

Ἀνάπτυξόν μου τὰς ὡς πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἀρχὰς τοῦ φυσικοῦ νόμου ;

Αὗται εἰσιν ἀπλὰ καὶ περιορίζονται εἰς μίαν βάσιμον καὶ μοναδικὴν ἐντολήν.

Τίς ἡ ἐντολή αὕτη ;

Ἡ τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ διατήρησις.

Ἡ εὐδαιμονία δὲν εἶναι καὶ αὕτη ἐντολή τοῦ φυσικοῦ νόμου ;

Ναί· ἐπειδὴ ὅμως ἡ εὐδαιμονία εἶνε κατάστασις τυχηρά, ἡ ὁποία δὲν ἔχει χώραν ἢ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κοινωνικοῦ συστήματος, δὲν εἶνε ἄμεσος καὶ εὐθὺς τῆς φύσεως σκοπός. Ἄλλ' εἶνε, οὕτως εἰπεῖν, πολυτελείας ἀντικείμενον προστιθέμενον εἰς τὸ βᾶσιμον καὶ ἀναγκαῖον τῆς διατηρήσεως.

Πῶς λοιπὸν ἡ φύσις διατάττει τὸν ἄνθρωπον νὰ διατηρῆται ;

Μὲ δύο αἰσθήματα ἰσχυρὰ καὶ ἀκούσια, τὰ ὁποῖα αὕτη προσῆψεν εἰς δύο ὁδηγοὺς εἰς ὅλας τὰς πράξεις του. Τὸ πρῶτον μὲν εἶνε τὸ αἰσθηματοῦ πόνου, δι' οὗ αὕτη γνωστοποιεῖ εἰς αὐτὸν καὶ ἀποτρέπει τούτων δηλ. ἐξ ὧν τείνουσι νὰ φθείρωσιν αὐτόν.

Τὸ δεῦτερον δὲ, τὸ αἰσθημα τῆς ἡδονῆς, δι' οὗ αὕτη γνωστοποιεῖ εἰς τοῦτον καὶ φέρει πρὸς ἐκεῖνα, ἅπερ τείνουσιν εἰς τὸ διατηρεῖν καὶ ἀναπτύσσειν τὴν ὑπαρξιν αὐτοῦ.

Ἡ ἡδονὴ δὲν εἶνε κακόν, δὲν εἶνε ἀμαρτία;
Ὅχι· ἡ ἡδονὴ εἶνε ἐγκαρδίωμα τῆς ζωῆς, ὡς ὁ πόνος εἶνε ἀποστροφή πρὸς τὸν θάνατον.

Πῶς ἀποδεικνύεις τὴν γνώμην ταύτην;

Μὲ δύο τινά· πρῶτον μὲν, ὅτι ἡ ἡδονή, ἐὰν διώκεται ὑπὲρ τὸ δέον, φέρει εἰς τὴν φθοράν· π.χ. ὁ ἄνθρωπος, ὅστις καταχρῶμενος τῆς ἡδονῆς ζημιοῖ τὴν ὑγείαν του καὶ βλάπτει τὴν ζωὴν του.

Δεύτερον δὲ ὁ πόνος ἐνίοτε καθοδηγεῖ εἰς τὴν διατήρησιν π. χ. ὁ ἄνθρωπος συναινεῖ νὰ κόψωσι γαγγραινώμενον μέλος αὐτοῦ καὶ ὑποφέρει, ἵνα μὴ ὀλόκληρος ἀπολεσθῇ.

Ὅμως αὐτὸ τοῦτο δὲν ἀποδεικνύει ὅτι αἱ αἰσθήσεις μας δύνανται νὰ μᾶς ἀπατήσωσιν εἰς τὸν σκοπὸν τῆς διατηρήσεώς μας;

Ναὶ· δύνανται νὰ μᾶς ἀπατήσωσιν ἀκαριαίως.

Πῶς δύνανται νὰ μᾶς ἀπατήσωσιν αἱ αἰσθήσεις μας;

Κατὰ δύο τρόπους· πρῶτον ἐξ ἀμαθείας καὶ δευτέρου ἐκ παθῶν.

Πότε μᾶς ἀπατῶσιν ἐξ ἀμαθείας;

Ὅταν πράττωμεν χωρὶς νὰ γνωρίζωμεν τῶν ἀντικειμένων τὴν ἐνέργειαν καὶ τὸ ἀποτέλεσμα εἰς τὰς αἰσθήσεις μας· π. χ. ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἐγ-

γίξῃ κνίδας ἀγνοῶν τὴν κνιστικὴν αὐτῶν ιδιότητα ἢ ὅταν μασσᾷ ὄπιον, τοῦ ὁποίου δὲν γνωρίζει τὴν ὑπνωτικὴν δύναμιν.

Πότε ἐκ παθῶν ;

“Ὅταν, καίτοι γνωρίζομεν τὴν βλαβερὰν τῶν ἀντικειμένων ἐνέργειαν, παραδιδώμεθα ὅμως εἰς τὴν ὁρμὴν τῶν ἐπιθυμιῶν μας καὶ τῶν ὀρέξεών μας· π. χ. ὅταν ὁ ἄνθρωπος γνωρίζῃ ὅτι ὁ οἶνος μεθύει καὶ πάλιν πίνει μεθ’ ὑπερβολῆς.

Τί γεννᾷτ’ ἐκ τούτου ;

“Ὅτι ἡ ἀμάθεια, ἐν ἣ γεννώμεθα, καὶ αἱ ἄτακτοι ὀρέξεις εἰς ἃς παραδιδώμεθα, ἀντιβαίνουσιν εἰς τὴν συντήρησίν μας. “Ὅτι κατ’ ἀκολουθίαν ἡ ἐκπαίδευσις τοῦ νοῦς μας καὶ ἡ μετρίασις τῶν παθῶν μας εἶνε δύο ὑποχρεώσεις, δύο νόμοι, οἵτινες ἀμέσως παράγονται ἐκ τοῦ πρώτου νόμου τῆς διατηρήσεως ἡμῶν.

Ἐπειδὴ γεννώμεθα ἀμαθεῖς, ἄρα γε ἡ ἀμάθεια δὲν εἶναι καὶ αὐτὴ φυσικὸς νόμος ;

“Ὅχι· διότι ἡ ἀμάθεια ἀντὶ νὰ ᾔηνε πρὸς τὸν ἄνθρωπον νόμος τῆς φύσεως ἐξ ἐναντίας γίνεται αὐτῷ ἐμπόδιον εἰς τὴν πράξιν ἀπάντων τῶν νόμων αὐτῆς. Αὕτη εἶνε ἡ ἀληθινὴ ἀρχικὴ ἀμαρτία.

Διατί λοιπόν εύρέθησαν ήθικοί τινες διδάσκαλοι, οίτινες εξέλαβον αὐτήν ὡς ἀρετήν, ὡς τελειότητα ;

Διότι δι' ἰδιοτροπίαν ἢ διαμισανθρωπίαν ἐσύγχρησαν τήν κατάχρησιν τῶν γνώσεων μὲ τὰς γνώσεις αὐτάς, ὡς νὰ συνίστατο ἡ ἀρετή καὶ ἡ τελειότης ἐκ τῆς μηδαμινότητος καὶ ὄχι ἐκ τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς καλῆς τῶν δυνάμεων χρήσεως.

Ἡ ἐκπαίδευσις λοιπόν εἶναι ἀπαραίτητος ἀνάγκη εἰς τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἀνθρώπου :

Μάλιστα καὶ τόσον ἀπαραίτητος, ὥστε χωρὶς αὐτῆς πλήττεται καὶ πληγόνεται κατὰ πᾶσαν στιγμήν ὑπὸ πάντων τῶν ὄντων ὅσα περικυκλόνουσι αὐτόν· διότι, ἐὰν δὲν γνωρίζῃ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ πυρὸς, καίεται, τὸ τοῦ ὕδατος, πνίγεται, τὸ τοῦ ὀπίου, φαρμακεύεται. Ἐὰν εἰς τὴν ἀγρίαν κατάστασιν δὲν γνωρίζῃ τὰς πανουργίας τῶν ζώων καὶ τὴν τέχνην τοῦ συλλαμβάνειν αὐτὰ, χάνεται ἐκ τῆς πείνης. Ἐὰν εἰς τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν δὲν γνωρίζῃ τὸν δρόμον τῶν ὠρῶν τοῦ ἔτους, δὲν δύναται μήτε νὰ γεωργῇ μήτε νὰ τρέφῃται. Τὸ αὐτὸ ἐννοεῖται καὶ πρὸς ὅλας τὰς πράξεις τοῦ καὶ πρὸς ὅλας τὰς χρείας τῆς διατηρήσεως αὐτοῦ.

Δύναται ὁ ἀνθρώπος μονήρης ν' ἀποκτήσῃ

ἔλας αὐτὰς τὰς γνώσεις, τὰς ἀναγκαίας εἰς τὴν ὑπαρξίν του καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν δυνάμεών του ;

Ὅχι· δὲν δύναται ἢ τῇ βοθηείᾳ τῶν ὁμοίων αὐτῷ καὶ ζῶν εἰς τὴν κοινωνίαν.

Ἄλλ' ἡ κοινωνία, δὲν εἶνε εἰς τὸν ἄνθρωπον κατάστασις παρὰ φύσιν ;

Ὅχι· ἐξ ἐναντίας εἶνε ἀνάγκη, εἶνε νόμος, ὃν ἡ φύσις ἐπιβάλλει εἰς αὐτὸν δι' αὐτὸν αὐτοῦ τὸν ὀργανισμόν· διότι πρῶτον μὲν ἡ φύσις διωργάνωσεν οὕτως τὸ ἀνθρώπινον ὄν, ὥστε δὲν δύναται νὰ ἰδῇ τὸ ὅμοιον τοῦ ἄλλουγένους χωρὶς νὰ αἰσθανθῇ ὀρμὰς καὶ θέληγητρα, ὧν τ' ἀποτελέσματα ὀδηγοῦσιν αὐτὸν νὰ ζῇ εἰς συζυγίαν, ἣτις εἶνε ἤδη κατάστασις κοινωνίας. Δεύτερον δὲ διαπλάσασα αὐτὸ αὐθεντικὸν ὀργάνωσεν, ὥστε τὰ αἰσθήματα τοῦ ἄλλου ν' ἀντανακλῶνται εἰς αὐτὸ καὶ διεγείρωσι συναισθήματα ἡδονῆς καὶ λύπης, τὰ ὅποια εἶνε θέληγητρον καὶ δεσμὸς ἄλυτος τῆς κοινωνίας. Καὶ τρίτον, ἡ τῆς κοινωνίας κατάστασις στηριζομένη εἰς τὰς χρείας τοῦ ἀνθρώπου εἶνε ἀπλῶς μέσον περισσότερον νὰ ἐκπληροῖ τὸν νόμον τῆς συντηρήσεως αὐτοῦ.

Διατὶ λοιπὸν φιλόσοφοί τινες ἐκάλεσαν τὴν ἀγρίαν ζωὴν κατάστασιν τελειότητος ;

Διότι, καθὼς εἶπον, ὁ ὄχλος πολλάκις ὠνόμασε

φιλοσόφους ανθρώπους ιδιογνώμονας, οί ὅποιοι διὰ μεμψιμοιρίαν, διὰ ματαιοφροσύνην καὶ δι' ἀηδίαν πρὸς τὰς κακίας τῆς κοινωνίας συνέλαβον περὶ τῆς ἀγρίας καταστάσεως ἰδέας ἀνυποστάτους καὶ ἀντιφατικὰς εἰς τὸ ἴδιον αὐτῶν σύστημα περὶ τοῦ τελείου ἀνθρώπου.

Ποία εἶνε ἡ ἀληθὴς ἔννοια τῆς λέξεως φιλόσοφος ;

Ἡ λέξις φιλόσοφος σημαίνει φίλον τῆς σοφίας· ὅθεν, ἐπειδὴ ἡ σοφία συνίσταται ἐκ τῆς πράξεως τῶν φυσικῶν νόμων, ἀληθὴς φιλόσοφος εἶνε ἐκεῖνος, ὅστις κατ' ἔκτασιν καὶ ὀρθῶς γνωρίζει αὐτοὺς τοὺς νόμους καὶ κατ' αὐτοὺς ρυθμίζει ὅλην αὐτοῦ τὴν διαγωγὴν.

Τί εἶνε ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν ἀγρίαν κατάστασιν ;

Ζῶον σκαιὸν, ἀμαθὲς, θηρίον κακὸν καὶ ἄγριον, καθὼς αἱ ἄρκτοι καὶ οἱ οὐραγγοτάγγοι.

Εἶνε εὐτυχὴς εἰς αὐτὴν τὴν κατάστασιν ;

Ὅχι· διότι ἔχει μόνον τὰς στιγμιαίας αἰσθήσεις καὶ αἱ αἰσθήσεις αὗται εἶνε συνήθως αἱ τῶν βιαίων ἀναγκῶν, ἃς αὐτὸς δὲν δύναται νὰ ἐκπληρώσῃ, διότι εἶνε ἐκ φύσεως ἀμαθὴς καὶ ἀδύνατος ἐκ τῆς μοναξίας αὐτοῦ.

Εἶνε ἐλεύθερος ;

Ὅχι· εἶνε πλέον ὑπόδουλος ἢ τὰ λοιπὰ ὄντα, διότι ἡ ζωὴ του ἐξαρτᾶται ἐκ παντός τινος, ὅπερ περικυκλοῖ αὐτὸν καὶ δὲν εἶνε ἐλεύθερος νὰ τρώγῃ, ὅταν πεινᾷ· ν' ἀναπαύηται, ὅταν κουράζεται· νὰ θερμαίνεται, ὅταν κρυόνη, κινδυνεύει δὲ ν' ἀπολεσθῇ εἰς πᾶσαν στιγμήν· ὅθεν ἡ φύσις δὲν ἐπαρουσίασε τοιαῦτα ἄτομα ἢ κατὰ τύχην. Καὶ βλέπομεν ὅτι οἱ ἀγῶνες ὅλοι τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐξ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς του ἔτειναν μόνον εἰς τὸ νὰ ἐξέλθῃ τῆς βιαίας ταύτης καταστάσεως, διὰ τὴν κατεπείγουσαν χρεῖαν τῆς συντηρήσεως αὐτοῦ.

Ἄλλ' αὐτὴ ἡ τῆς συντηρήσεως του χρεῖα δὲν γεννᾷ εἰς τὰ ἄτομα τὸν ἐγωῖσμόν, δηλ. τὴν φιλαυτίαν· καὶ ὁ ἐγωῖσμός δὲν ἀντιθαίνει εἰς τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν ;

Ὅχι· διότι, ἐὰν διὰ τοῦ ἐγωῖσμοῦ ἐννοῆσ τὴν κλίσιν νὰ βλάπτῃ τις τὸν ἄλλον, τοῦτο πλέον δὲν εἶνε φιλαυτία, ἀλλὰ τὸ πρὸς τοὺς ἄλλους μῖσος. Ἡ φιλαυτία ἐκλαμβάνομένη εἰς τὴν ἀληθινὴν σημασίαν της, ὄχι μόνον ἐναντία δὲν εἶνε εἰς τὴν κοινωνίαν, ἀλλὰ μάλιστα εἶνε τὸ βασιμώτερον αὐτῆς στήριγμα ἐξ ἀνάγκης, ἵνα μὴ βλάψωμεν ἄλλον, μήπως ἐξ ὑπαμοιβῆς βλάβῃ ἡμᾶς ἄλλος.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ συντήρησις τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀνάπτυξις τῶν δυνάμεων του κατευ-

θυνομένη πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, εἶνε ἀληθινὸς νόμος τῆς φύσεως εἰς τὴν γέννησιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους· καὶ παράγονται ἀπὸ τῆς ἀπλῆς καὶ γονίμου ταύτης ἀρχῆς, εἰς αὐτὴν ἀνάγονται, κατ' αὐτὴν μετροῦνται ὅλαι αἱ ἰδέαι τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, τῆς κακίας καὶ τῆς ἀρετῆς, τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου, τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ ψεύδους, τοῦ συγχωρημένου καὶ τοῦ ἀπηγορευμένου, τὰ ὅποια θεμελιούσι τὴν ἠθικὴν τοῦ ἀτομικοῦ ἢ τοῦ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

*Βάσις τῆς ἠθικῆς. Περὶ τοῦ καλοῦ, τοῦ κακοῦ,
τοῦ ἀμαρτήματος, τοῦ κακουργήματος, τῆς
Κακίας καὶ τῆς ἀρετῆς.*

Τέ εἶνε τὸ καλὸν κατὰ τὸν φυσικὸν νόμον ;
Πᾶν ὅ,τι τείνει πρὸς διατήρησιν καὶ τελειότητα τοῦ ἀνθρώπου.

Τέ εἶνε τὸ κακόν ;
Πᾶν ὅ,τι τείνει πρὸς φθορὰν καὶ ἐξαχρείωσιν τοῦ ἀνθρώπου.

Τί ἐννοοῦσαι διὰ τοῦ φυσικοῦ καλοῦ καὶ κακοῦ καὶ διὰ τοῦ ἠθικοῦ καλοῦ καὶ κακοῦ ;

Ἐννοοῦσι μὲ τὴν λέξιν φυσικὸν πᾶν ὅ,τι ἐνεργεῖ ἀμέσως εἰς τὸ σῶμα. Ἡ ὑγεία εἶνε φυσικὸν καλόν· ἡ νόσος εἶναι φυσικὸν κακόν. Μὲ τὴν λέξιν ἠθικὸν ὅ,τι ἐνεργεῖ μόνον διὰ συνεπειῶν. Ἡ διαβολὴ εἶνε ἠθικὸν κακόν· ἡ καλὴ ὑπόληψις εἶνε ἠθικὸν καλόν· διότι καὶ ἡ μὲν καὶ ἡ δὲ προξενοῦσιν εἰς ἡμᾶς ἐκ μέρους τῶν ἄλλων ἀνθρώπων διαθέσεις καὶ συνηθείας, αἵτινες εἰσὶν ὠφέλιμοι καὶ βλαπτικαὶ εἰς τὴν διατήρησίν μας, καὶ πολεμοῦσιν ἢ ὑπερασπίζονται τὰ τῆς ὑπάρξεώς μας μέσα.

Ὅ,τι λοιπὸν τείνει εἰς τὸ νὰ συντηρῆ ἢ νὰ γεννᾷ εἶνε καλόν ;

Ναί· καὶ διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην νομοθέται τινὲς κατέταξαν εἰς τὴν σειρὰν τῶν θεαρέστων ἔργων τὴν καλλιέργειαν ἀγροῦ καὶ τὴν γονιμότητα γυναικός.

Ὅ,τι λοιπὸν τείνει εἰς τὸ νὰ φέρῃ τὸν θάνατον εἶνε κακόν ;

Ναί· καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν νομοθέται τινὲς ἐξέτειναν τὴν τοῦ κακοῦ καὶ τῆς ἀμαρτίας ἰδέαν ἕως τοῦ φόνου τῶν ζώων.

Ἄρα ἡ ἀνθρωποκτονία εἶνε κακούργημα κατὰ τὸν φυσικὸν νόμον ;

Μάλιστα καὶ τὸ μεῖζον, ὧν δύναται τις νὰ προ-

ξενήση, διότι πᾶν ἄλλο δύναται νὰ διορθωθῇ, ὁ φόνος ὅμως οὐδαμῶς.

Τί εἶνε ἡ ἁμαρτία κατὰ τὸν φυσικὸν νόμον ;

Ὅτι τείνει νὰ ταραξῇ τὴν τάξιν, τὴν ὁποίαν ἡ φύσις ἔλαβε διὰ τὴν συντήρησιν καὶ τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κοινωνίας.

Ἡ ἀρετὴ ἄρα γε καὶ ἡ κακία δὲν ἔχουσιν ἀντικείμενον καθαρῶς πνευματικὸν καὶ ἀφηρημένον ἀπὸ τὰς αἰσθήσεις ;

Ὅχι· διότι ἀναλύοντες τὸ πρᾶγμα εὐρίσκομεν, ὅτι αὐταὶ πάντοτε ἀποβλέπουσιν εἰς σκοπὸν φυσικὸν καὶ αὐτὸς ὁ σκοπὸς εἶνε πάντοτε νὰ συντηρῶσι καὶ νὰ φθείρωσι τὸ σῶμα.

Ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία ἔχουσι βαθμοὺς ἰσχύος καὶ ἐπιτάσεως ;

Ναί· κατὰ τὴν βαρύτητα καὶ ἀξίαν τῶν δυνάμεων, ἃς αὐταὶ πολεμοῦσιν ἢ βοηθοῦσι, καὶ κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀτόμων, ἐν αἷς αἱ δυνάμεις αὐταὶ βοηθοῦνται ἢ βλάπτονται.

Φέρε μου τὰ παραδείγματα τούτων ;

Ἡ πρᾶξις τοῦ σῶσαι τινὰ τὴν ζωὴν ἐνὸς ἀνθρώπου εἶνε ἐναρετωτέρα ἢ τοῦ σῶσαι τὸ κτῆμα του.

Πῶς ὁ φυσικὸς νόμος παραγγέλλει τὴν προᾶξιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς ἀρετῆς καὶ ἀπαγορεύει τὴν προᾶξιν τοῦ κακοῦ καὶ τῆς κακίας ;

Μὲ τὰς ὠφελείας αὐτὰς, αἱ ὁποῖαι προέρχονται ἐκ τῆς πράξεως τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ σώματός μας, καὶ μὲ τὰς βλάβας αἱ ὁποῖαι προκύπτουσιν ἐκ πράξεως τοῦ κακοῦ καὶ τῆς κακίας κατὰ τῆς ὑπάρξεώς μας.

Αἱ παραγγελίαι τοῦ λοιπὸν εἶνε εἰς τὴν προᾶξιν ;

Ναί· αὐταὶ εἶνε ἡ ἰδίᾳ προᾶξις θεωρουμένη εἰς τὸ παρὸν ἀποτελέσμα τῆς καὶ εἰς τὰ μέλλοντα ἐπόμενά τῆς.

Πῶς διαιρεῖς τὰς ἀρετάς ;

Εἰς τρεῖς τάξεις.

Πρῶτον εἰς ἀτομικὰς ἀρετάς ἢ ἀναφερομένας εἰς τὸν ἄνθρωπον μόνον.

Δεύτερον εἰς οἰκιακὰς ἢ ἀναφερομένας εἰς τὴν οἰκογένειαν.

Τρίτον εἰς κοινωνικὰς ἢ ἀναφερομένας εἰς τὴν κοινωνίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Περὶ ἀτομικῶν ἀρετῶν.

Ποῦαι καὶ πόσαι εἰσὶν αἱ ἀτομικαὶ ἀρεταί ;
Πέντε ἀρχικαί.

Πρώτη ἡ ἐπιστήμη ἐμπεριέχουσα τὴν φρόνησιν καὶ τὴν σοφίαν.

Δευτέρα ἡ ἐγκράτεια ἐμπεριέχουσα τὴν νηφαλιότητα καὶ τὴν σωφροσύνην.

Τρίτη ἡ καρτερία, ἡ ρωμαλαιότης καὶ ἡ εὐψυχία.

Τετάρτη ἡ δραστηριότης, δηλ. ἡ φιλοπονία καὶ ἡ καλὴ τοῦ καιροῦ χρῆσις.

Πέμπτη καὶ τελευταία ἡ καθαριότης.

Πῶς παραγγέλλει ὁ φυσικὸς νόμος τὴν ἐπιστήμην ;

Διὰ τοῦ ἐξῆς λόγου, ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ὅστις γνωρίζει τὰς αἰτίας καὶ τ' ἀποτελέσματα τῶν πραγμάτων, προνοεῖ μ' ἐκτεταμένον καὶ βέβαιον τρόπον τὴν συντήρησίν του καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν δυνάμεών του. Ἡ ἐπιστήμη εἶνε εἰς αὐτὸν ὀφθαλμὸς καὶ τὸ φῶς, τὰ ὅποια κάμνουσι τοῦτον νὰ διακρίνη μὲ ὀρθότητα καὶ σαφῆνειαν ἅπαντα τ' ἀντικείμενα, ἐν οἷς κινεῖται.

Μὲ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν παιδείαν ἔχομεν ἀδιακόπως πηγὰς καὶ τρόπους τοῦ πόρου τῆς ζωῆς μας.

Ποία εἶνε ἡ ἐναντία τῆς ἐπιστήμης κακία ;
Ἡ ἀμάθεια.

Πῶς ἀπαγορεύει ὁ φυσικὸς νόμος τὴν ἀμάθειαν ;

Μὲ τὰς βαρείας ζημίας, αἱ ὁποῖαι προέρχονται ἀπ' αὐτῆς εἰς τὴν ὑπαρξίν μας· διότι ὁ ἀμαθής, ὅστις δὲν γνωρίζει τὰς αἰτίας οὔτε τ' ἀποτελέσματα, πράττει πᾶσαν στιγμὴν σφάλματα ἐπιβλαβέστατα εἰς ἑαυτὸν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους.

Ποία διαφορὰ εἶνε μεταξὺ τοῦ ἀμαθοῦς καὶ τοῦ μωροῦ ;

Ἡ αὐτὴ, ἥτις εἶνε μεταξὺ τυφλοῦ, ὅστις γνωρίζει τὴν τυφλότητά του, καὶ τυφλοῦ, ὅστις λέγει ὅτι βλέπει καθαρῶς.

Ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ μωρία εἶνε τάχα κοιναί ;

Ναί· κοινόταται· αὗται εἰσὶ συνειθισμέναι καὶ γενικαί τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀσθένειαί.

Διατί ;

Διότι, ἵνα ἦνέ τις πεπαιδευμένος, χρειάζεται πολὺν καιρὸν καὶ κόπον· καὶ οἱ ἀνθρωποὶ γεννημένοι ἀμαθεῖς καὶ φοβούμενοι τὸν κόπον, εὐρίσκουσιν ἀναπαυτικώτερον νὰ μένωσι τυφλοὶ καὶ νὰ λέγωσιν ὅτι βλέπουσι καθαρά.

Ποία διαφορά εἶνε μεταξὺ σοφοῦ καὶ φρονίμου ;

Ὁ σοφὸς εἰξεύρει καὶ ὁ φρόνιμος πράττει.

Τί πρᾶγμα εἶνε ἡ φρόνησις ;

Ἡ πρόβλεψις τῶν ἀποτελεσμάτων καὶ τῶν αἰτίων ἐκάστου πράγματος, δι' ἧς ὁ ἄνθρωπος ἀποφεύγει τοὺς κινδύνους, οἱ ὅποιοι ἐπαπειλοῦσιν αὐτὸν δράττεται καὶ διεγείρει τὰς ἀφορμὰς, αἱ ὅποια εἰσὶν αὐτῷ βοηθητικά· ἐκ τούτου προέρχεται ὅτι αὐτὸς προβλέπει τὴν συντήρησίν του καὶ εἰς τὸ ἐνεστῶς καὶ εἰς τὸ μέλλον κατ' ἐκτεταμένον καὶ ἀσφαλῆ τρόπον, ἐν ᾧ ὁ ἄφρων, ὅστις δὲν συλλογίζεται μῆτε τὰ βήματά του, μῆτε τὴν διαγωγὴν μῆτε τοὺς ἀγῶνας, μῆτε τὰς ἀντιστάσεις, περιπίπτει κατὰ πᾶσαν στιγμὴν εἰς μύρια ἀτοπήματα, εἰς μυρίους κινδύνους, τὰ ὅποια περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον φθείρουσι καὶ τὰς δυνάμεις καὶ τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ.

Ὅταν τὸ Εὐαγγέλιον ὀνομάζῃ μακαρίους τοὺς πτωχοὺς τῷ πνεύματι, ἐννοεῖ τοὺς ἁμαθεῖς καὶ τοὺς ἄφρονας ;

Ὁχι· διότι, ἐν ᾧ συμβουλεύει τὴν ἀπλότητα τῶν περιστερῶν, προσθέτει καὶ τὴν ὕψειαν φρόνησιν τοῦ ἔφρους. Διὰ τῆς ἀπλότητος τοῦ πνεύματος ἐννοεῖται ἡ εὐθύτης· καὶ ἡ τοῦ Εὐαγγελίου παραγγελία εἶνε παραγγελία τῆς φύσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄.

Περὶ ἐγκρατείας

Τί ἐστὶν ἐγκράτεια ;

Κανονικὴ χρῆσις τῶν δυνάμεών μας, ἢ ὅποια μᾶς κάμνει νὰ μὴ ὑπερβαίνωμεν ποτὲ εἰς τὰς αἰσθήσεις μας τὸν τῆς φύσεως σκοπὸν τοῦ διατηρεῖν ἡμᾶς αὐτούς. Εἶνε δὲ ἡ μετρίασις τῶν παθῶν μας.

Ποία εἶνε ἡ κακία, ἡ ἐναντία τῆς ἐγκρατείας ;

Ἡ ἀταξία τῶν παθῶν μας, ἡ ἀπληστία πασῶν τῶν ἀπολαύσεων.

Ποῖοι εἶνε ἡ ἀρχικοὶ κλάδοι τῆς ἐγκρατείας ;

Ἡ νηφαλιότης καὶ ἡ οἰκονομία (ἢ ἡ ἀποχή).

Πῶς παραγγέλλει ὁ φυσικὸς νόμος τὴν νηφαλιότητα ;

Μὲ τὴν ἰσχυρὰν ἐπιρροὴν τῆς εἰς τὴν υἡείαν μας. Ὁ νηφάλιος ἄνθρωπος χωνεῦει μ' εὐεξίαν, δὲν ἐνοχλεῖται παντελῶς ἀπὸ τὸ βᾶρος τῶν φαγητῶν· αἱ ἰδέαι του εἶνε εὐκρινεῖς καὶ εὐκόλοι· ἐκπληροῖ καλῶς ὅλα τὰ ἔργα του, ἐνασχολεῖται ἐμφρόνως εἰς τὰς ὑποθέσεις του· γηράσκει χωρὶς ν' ἀρρωστήσῃ, δὲν

χάνει τελείως τὰ χρηματά του εἰς τὰ ἰατρικά, καὶ ἀπολαύει εὐθύμως τὰ καλὰ, τὰ ὅποια ἡ φρόνησις τῷ ἐχορήγησε. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐκ μιᾶς καὶ μόνῃς ἀρετῆς ἡ ἐλευθέριος φύσις πορίζει μυρίας ἀνταμοιβάς.

Πῶς ἐμποδίζει τὴν λαίμαργίαν ;

Μὲ τὰ μυρία κακὰ, ὅσα εἶνε εἰς αὐτὴν προσκεκολλημένα. Ὁ λαίμαργος καταβεβαρημένος ἀπὸ τὰς τροφὰς χωνεύει μὲ στενοχωρίαν· ἡ κεφαλὴ του τεθλωμένη ἀπὸ τὰς ἀναθυμιάσεις τῆς χωνεύσεως, δὲν συλλαμβάνει καθαρὰς καὶ σαφεῖς ἰδέας· παραοίδεται μὲ ὄρμηγν εἰς ἀτάκτους κινήσεις τῆς ἀκολασίας καὶ τοῦ θυμοῦ, τὰ ὅποια βλάπτουσι τὴν ὑγείαν του. Τὸ σῶμα του ἀποκαθίσταται παχὺ, βαρὺ καὶ ἀνεπιτήδειον εἰς τὰς ἐργασίας· δοκιμάζει ἀλγεινὰς καὶ παντοδαπὰς ἀσθενείας· σπανίως γηράσκει, καὶ τὸ γῆράς του γέμει ἀδημονίας καὶ ἀσθενείας.

Πρέπει νὰ νομιέζη τις τὴν ἀποχὴν καὶ τὴν νηστείαν ὡς ἐνάρετα ἔργα ;

Ναί· ὅταν φάγη τις παραπολύ· διότι τότε ἡ ἀποχὴ καὶ ἡ νηστεία εἶνε δραστήρια καὶ ἀπλὰ ἰατρικά. Ὅταν ὅμως τὸ σῶμα ἔχει χρεῖαν τροφῶν, ἐὰν στερῶμεν αὐτὰς καὶ ἀφίνωμεν τοῦτο νὰ πάσχη ἐκ πείνης ἢ δίψης, τοῦτο εἶνε παραφροσύνη καὶ ἀληθὴς ἀμαρτία εἰς τὸν φυσικὸν νόμον.

Πῶς αὐτὸς ὁ νόμος θεωρεῖ τὴν μέθην ;

Ὡς κακίαν εὐτελεσπάτην καὶ ἐπιβλαβεστάτην.

Ὁ μέθυσος ἐστερημένος αἰσθήσεως καὶ λογικοῦ, τὰ ὅποια μᾶς ἔδωκεν ὁ Θεός, βεβηλόνει τὴν εὐεργεσίαν τῆς Θεότητος, ἐκτραχηλίζεται εἰς τὴν κατάστασιν τῶν κτηνῶν μὴ δυνάμενος μηδὲ τὰ βήματά του νὰ διευθύνῃ, κλονίζεται καὶ πίπτει ὡς ἐξ ἐπιληψίας· πληγόνεται καὶ δυνατὸν μάλιστα καὶ νὰ θανατωθῇ· ἢ εἰς τοιαύτην κατάστασιν ἀδυναμία του καθίστησιν αὐτὸν παίγιον εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν κάμνει μὲ τὴν μέθην του φθοροποιᾶς συμφωνίας καὶ χάνει τὰς ὑποθέσεις του· ἐκφεύγουσιν αὐτοῦ λόγοι ὕβριστικοί, οἱ ὅποιοι προξενοῦσιν ἐχθροὺς καὶ μεταμείλειαν· γεμίζει τὴν οἰκίαν του μὲ θορύβους, μὲ λύπας, καὶ τελειώνει τὴν ζωὴν του μὲ πρόωρον θάνατον ἢ μὲ κακὸν χυμὸν γῆρας.

Ἄρα γε ὁ φυσικὸς νόμος ἀπαγορεύει ἀπολύτως τὸν οἶνον ;

Ὁχι· ἀλλ' ἐμποδίζει τὴν κατάχρησιν. Ἐπειδὴ ἔμως ἀπο τὴν χρῆσιν εἰς τὴν κατάχρησιν ἢ μετάβασις εἶνε εἰς τοὺς χυδαίους εὐκόλος καὶ πρόχειρος, ἴσως οἱ νομοθέται ὅσοι ἀπηγόρευσαν τὴν χρῆσιν τοῦ οἴνου εὐηργέτησαν τὴν ἀνθρωπότητα.

Ἀπαγορεύει ὁ φυσικὸς νόμος τὴν χρῆσιν κρεάτων τινῶν καὶ φυτῶν κατὰ τινὰς ἡμέρας καὶ καιροὺς ;

Ὅχι ἀπαγορεύει ἀπολύτως ἐκεῖνα μόνον τὰ ὅποια βλάπτουσι τὴν υἰείαν μας, αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ κατὰ τοῦτο εἰσι ποικίλαι, καθὼς καὶ οἱ ἄνθρωποι, καὶ συναπαρτίζουσι μάλιστα ἐπιστήμην πολλῆς προσο-
χῆς ἀξίαν καὶ χρησιμωτάτην, διότι ἡ ποιότης, ἡ ποσότης, ὁ συνδυασμὸς τῶν τροφῶν ἔχουσι μεγίστην ἐπιρροὴν ὄχι μόνον εἰς τὰ στιγμιαῖα πάθη τῆς ψυ-
χῆς, ἀλλ' ἀκόμη καὶ εἰς τὰς καθ' ἑξῆς διαθέσεις αὐ-
τῆς. Ὁ ἄνθρωπος καὶ νηφάλιος ἐάν ᾗ, ὅν εἶνε ὁ αὐτός, ὅταν ᾗνε νηστικός καὶ ὅταν ᾗνε μετὰ τὴν τράπεζαν
μικρὸν ποτήριον οἴνου ἢ κυαθίσκος κατφῆ, φέρει διαφό-
ρους βαθμοὺς ζωηρότητος, εὐκινήσιας, διαθέσεως πρὸς
θυμὸν, πρὸς θλίψιν, πρὸς φαιδρότητα· τὸ δεῖνα φα-
γητὸν, ἐπειδὴ βαρύνει τὸν στόμαχον, κατασταίνει τὸν
ἄνθρωπον κατηρῆ καὶ δυσάρεστον, καὶ τὸ δεῖνα, δι-
ότι εἶνε εὐπεπτον, προξενεῖ εἰς τὸν ἄνθρωπον εὐθυμίαν,
κλίσιν εἰς τὸ νὰ ὑποχρεοῖ, εἰς τὸ νὰ ἀγαπᾷ. Ἡ
χρῆσις τῶν φυτῶν διότι τρέφουσιν ὀλιγώτερον, κατα-
σταίνει τὸ σῶμα ἀδύνατον καὶ τὸ κάμνει ἐπιβρέπες εἰς τὴν
ἀνάπαυσιν, εἰς τὴν ὀκνηρίαν καὶ εἰς τὴν πραότητα· ἡ
χρῆσις τῶν κρεάτων, ἐπειδὴ αὐτὰ τρέφουσι πολὺ,
καὶ τῶν πνευματωδῶν ποτῶν, ἐπειδὴ ἐρεθίζουσι τὰ
νεῦρα, προξενεῖ ζωηρότητα, ἀνησυχίαν καὶ θρασύ-
τητα. Ὅθεν ἀπὸ τὰς ἑξῆς ταύτας τῶν τροφῶν προ-
κύπτουσιν ἑξῆς ἰδιοσυγκρασίας καὶ ὀργάνων, αἱ ὅποια
κατόπιν φέρουσι τὰς κράσεις, ὧν ἐκάστη ἔχει τὸν χα-
ρακτῆρα ἐκείνων. Καὶ διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην, εἰς τὰ

θερμά κλίματα μάλιστα, οί νομοθέται ἔκαμαν νόμους διαιτητικούς. Πολυχρόνιος πείρα εἶχε διδάξει τοὺς ἀρχαίους, ὅτι ἡ διαιτητικὴ ἐπιστήμη ἀποτελεῖ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἠθικῆς ἐπιστήμης· εἰς τοὺς Αἰγυπτίους, εἰς τοὺς ἀρχαίους Πέρτας καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς Ἕλληνας, εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον ἐθεώρουν τὰς σημαντικὰς ὑποθέσεις, μόνον νηστικοί. Καὶ παρέτηρσαν ὅτι τὰ ἔθνη, ὅπου βουλευόνται εἰς τὸν βρασμὸν τῶν δείπνων καὶ εἰς τὰς ἀναδόσεις τῆς χωνεύσεως, τὰ βουλεύματα γίνονται παράφορα καὶ θορυβώδη, καὶ αἱ ἐκβάσεις τῶν συνεχῶς παράλογοι καὶ παρακτικαί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Περὶ Σωφροσύνης

Ῥπαγορεύει ὁ φυσικὸς νόμος τὴν σωφροσύνην;

Ναί· διότι ἡ μετριότης εἰς τὰς αἰσθήσεις μας εἶνε ὄχι μόνον ὠφέλιμος ἀλλὰ καὶ ἀπαραίτητος εἰς τὴν συντήρησιν τῶν δυνάμεων τῆς ὑγείας μας· καθότι ἀπλοῦς ὁ λογαριασμὸς ἀποδεικνύει ὅτι μὲ ὀλίγων στιγμῶν στέρησιν προμηθεύει τις εἰς ἑαυτὸν πολλῶν ἡμερῶν ἰσχὺν πνεύματος καὶ σώματος.

**Μὲ ποῖον τρόπον ἀπαγορεύει τὴν ἀσέλ-
γειαν ;**

Μὲ τὰ κακὰ, ὅσα προέρχονται ἀπ' αὐτῆς εἰς τὴν φυσικὴν καὶ ἠθικὴν ὑπαρξίν. Ὅστις παραδίδοται εἰς αὐτὴν ἐκνευρίζεται καὶ χαυνοῦται μὴ δυναμένος νὰ ἐνασχολῆται εἰς τὰς μελέτας του καὶ εἰς τὰ ἔργα του ἐμπίπτει εἰς ὀκνηρὰς καὶ πολυεξόδους ἔξεις, αἱ ὁποῖαι ἐπιφέρουσι βλάβην εἰς τὰ μέσα τοῦ ζῆν, εἰς τὴν κοινὴν ὑπόληψιν καὶ εἰς τὴν ἐμπιστοσύνην του.

Ἵπολαμβάνει ὡς ἀρετὴν ὁ φυσικὸς νόμος τὴν ἀπόλυτον αὐτὴν σωφροσύνην τὴν τόσον πολὺ ἐπαινουμένην ;

Ὅχι· διότι ἡ σωφροσύνη αὐτὴ δὲν εἶνε ὠφέλιμος οὔτε εἰς τὴν κοινωνίαν, ἔνθα λαμβάνει χώραν, οὔτε εἰς τὸ ἄτομον, ὅπερ μετέρχεται αὐτὴν, ἀλλ' ἐπιβλαβὴς καὶ εἰς τοῦτο καὶ εἰς ἐκείνην. Καὶ πρῶτον μὲν βλάπτει τὴν κοινωνίαν, καθότι στερεῖ αὐτὴν ἀπὸ τὸν πληθυσμὸν τῶν ἀνθρώπων, ἔστις εἶνε ἓν ἀπὸ τὰ κεφαλαιώδη αὐτῆς μέσα τοῦ πλούτου καὶ τῆς δυνάμεως. Δεύτερον δὲ βλάπτει τὰ ἄτομα ὅσα μετέρχονται αὐτὴν κατὰ τοῦτο, ὅτι τὰ γυμνώνει ἀπὸ πλήθος ἐπιθυμιῶν καὶ σχέσεων, αἱ ὁποῖαι εἶνε ἡ πηγὴ τῶν περισσοτέρων οικιακῶν καὶ κοινωνικῶν ἀρετῶν συμβαίνει δὲ πολλάκις ἀπὸ περιστάσεις ἡλικίας, διαίτης, κράσεως νὰ βλάπτῃ τὴν ὑγίαν ἢ ἀπόλυτος σωφροσύνη καὶ νὰ προξενῇ βαρείας νόσους· διότι ἀντιβαίνει εἰς τοὺς

φυσικούς νόμους, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἡ φύσις ἐθεμελίωσε τὸ σύστημα τῆς αὐξήσεως τῶν ὄντων. Καὶ ὅσοι ἐκθειάζουσι τόσον πολὺ τὴν σωφροσύνην. καὶ εὐλιχρινεῖς ἐὰν αὐτοὺς ὑποθέσωμεν, ἀντιλέγουσιν εἰς αὐτὴν αὐτῶν τὴν διδασκαλίαν, ἡ ὁποία καθιεροῖ τὸν νόμον τῆς φύσεως μὲ τὴν τόσον γνωστὴν ἐντολὴν (αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε)

Διὰ τὴν ἢ σωφροσύνη νομίζεται περισσύτερον εἰς τὰς γυναῖκας ἢ εἰς τοὺς ἄνδρας ὡς ἀρετῆς

Διότι ἡ ἔλλειψις τῆς σωφροσύνης εἰς τὰς γυναῖκας ἔχει ἀτοπήματα βαρύτερα καὶ κινδυνωδέστερα καὶ εἰς αὐτὰς καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν· καθ' ὅσον ἐκτὸς τῶν ἀδημονιῶν καὶ τῶν νόσων, τὰς ὁποίας αὐταὶ ἔχουσι κοινὰς πρὸς τοὺς ἄνδρας, ἐκθέτονται εἰς ὅλας τὰς δυσχερείας, αἱ ὁποῖαι προηγούνται, συνοδεύουσι καὶ ἀκολουθοῦσι τὴν μητρικὴν κατάστασιν, ἧς αὐταὶ ἔχουσι τοὺς κινδύνους· διότι ἐὰν αὐτὴ ἢ κατάστασις συμβῇ εἰς αὐτὰς παρὰ τὸν νόμον, καταντῶσι σκανδάλου καὶ κοινῆς καταφρονήσεως ὑποκείμενον καὶ γερμίζουσι τὸ ἐπίλοιπον τῆς ζωῆς των μὲ πικρίαν καὶ ταραχὴν. Εἰς βᾶρος αὐτῶν πίπτουσι τὰ ἔξοδα τῆς διατροφῆς καὶ ἀνατροφῆς τῶν τέκνων των, ἅτινα τὰς πτωχίζουσι καὶ βλάπτουσι παντοιοτρόπως τὴν φυσικὴν καὶ ἠθικὴν αὐτῶν ὑπαρξιν.

Καταντᾶ ὁ φυσικὸς νόμος νὰ λεπτολογῆ τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὰ διανοήματα;

Ναί διότι εἰς τοὺς φυσικοὺς τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος νόμους τὰ διανοήματα καὶ αἱ ἐπιθυμίαι ἐξάπτουσι τὰς αἰσθήσεις καὶ προσκαλοῦσιν ἐντὸς ὀλίγου τὰς πράξεις. Προσέτι, καὶ κατ' ἄλλον τοῦ σωματικοῦ μας ὀργανισμοῦ φυσικὸν νόμον, αἱ πράξεις αὗται γίνονται χρεῖα μηχανικῆ, ἣτις ἐπανέρχεται κατὰ περιοδούς ἡμερῶν ἢ ἐβδομάδων ὥστε εἰς τὴν δεῖνα ἐποχὴν ἀναγεννᾶται ἡ χρεῖα τῆς δεῖνα πράξεως, ἢ τῆς δεῖνα ἐκκρίσεως· ἐὰν ἡ πράξις ἢ ἡ ἐκκρίσις αὕτη ἦγε εἰς τὴν ὑγείαν ἐπιβλαβῆς, ἢ ἕξις αὐτῶν γίνεται φθοροποιὰ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν. Ὅθεν αἱ ἐπιθυμίαι καὶ τὰ διανοήματα ἔχουσιν ἀληθινὴν φυσικὴν ἐμβριθεῖαν.

Πρέπει τὴν αἰδῶ νὰ νομίζωμεν ὡς ἀρετὴν;

Μάλιστα· διότι ἡ αἰδῶς αἰσχύνη διὰ πράξεις τινὰς οὔσα, φυλάττει τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα εἰς ὅλας τὰς ἕξεις τὰς ὠφελίμους εἰς τὴν εὐταξίαν καὶ εἰς τὴν συντήρησιν ἑαυτοῦ. Ἡ αἰδήμων γυνὴ τιμᾶται, ζητεῖται, ὑπανδρεύεται μὲ τὰ ἀγαθὰ τῆς τύχης, τὰ ὁποῖα ἀσφαλίζουσι τὴν ὑπαρξίν της καὶ τὴν καθιστῶσι τερπνὴν εἰς αὐτὴν, ἐν ᾧ αἱ ἀναιδέεις κτλ. καταφρονοῦνται, ἀπορρίπτονται, ἐγκαταλείπονται εἰς τὴν ἀθλιότητα καὶ εἰς τὸν ἐξευτελισμὸν των.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

Περὶ θάρρους καὶ δραστηριότητος

Τὸ θάρρος καὶ ἡ δύναμις τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος εἶνε ἀρεταὶ εἰς τὸν φυσικὸν νόμον·

Ναί· καὶ ἀρεταὶ ὠφελιμώταται, διότι αὐταὶ εἰσι δραστήρια καὶ ἀπραϊτήτα μέσα εἰς συντήρησιν καὶ εὐδαιμονίαν ἡμῶν. Ὁ θαρραλέος καὶ ἰσχυρὸς ἄνθρωπος ἀπωθεῖ τὴν καταδυναστείαν, ὑπερασπίζεται τὴν ζωὴν, τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν του· μετὰ τὸ ἔργον του πορίζεται καλὸν βίον καὶ ἀπολαύει τοῦτον μετὰ ψυχικὴν εἰρήνην καὶ ἡσυχίαν, ὥστε, ἐὰν τῷ συμβῶσι δυστυχίαι, ἐξ ὧν δὲν ἠδυνήθη νὰ τὸν προφυλάξῃ ἡ φρόνησίς του, τὰς ὑποφέρει μετὰ σταθερότητα καὶ μετὰ ὑπόκλισιν πρὸς τὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο δὲ οἱ παλαιοὶ ἠθικοὶ κατέτασσον τὴν ἰσχὺν καὶ τὸ θάρρος εἰς τὴν τάξιν τῶν τεσσάρων ἀρχικῶν ἀρετῶν.

Ἦρέπει νὰ θεωρῶνται ἡ ἀδυναμία καὶ μικροψυχία ὡς κακίαι·

Ναί· καθότι εἶνε ἀληθινόν, ὅτι αὐταὶ συνεπιφέρουσι μυρίας συμφοράς. Ὁ ἀδύνατος ἢ δειλὸς ἄνθρωπος ζῆ μετὰ ἀνησυχίας καὶ ἀθυμίας ἀδιαλείπτους· φθείρει τὴν ὑγείαν του ἀπὸ τὸν φόβον συχνάκις ἀτόπων προσβολῶν καὶ κινδύνων, καθίστησι ἑαυτὸν ἐξ ἐναντίας δοῦ-

λον τοῦ θέλοντος νὰ τὸν καταδυναστεύσῃ, μὲ τὴν ὑποδούλωσιν δὲ καὶ τὸν ἐξευτελισμὸν ἀπάντων τῶν δυνάμεων τοῦ ἐξαχρειόνοι καὶ χειροτερεῦει τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεώς του, ὥστε καταντᾷ νὰ βλέπῃ ὅτι κρέματα ἢ ζωή του ἐκ τῆς θελήσεως ἄλλου ἀνθρώπου.

Ἄλλ' ἐξ ὧν εἶπες περὶ τῆς ἐπιρροῆς τῶν τροφῶν, τὸ θάρρος καὶ ἡ ἰσχὺς, καθὼς καὶ ἄλλαι πολλαὶ ἀρεταί, δὲν εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀποτέλεσμα τῆς φυσικῆς συστάσεως καὶ τῆς κρᾶσεώς μας;

Ναί· ὥστε αἱ ιδιότητες αὗται μεταδίδονται διὰ τῆς γεννήσεως καὶ διὰ τοῦ αἵματος, ἀφ' ὧν ἐξαρτῶνται στοιχείων. Τὰ συχνότερα καὶ σταθερότερα γινόμενα ἀποδεικνύουσιν ὅτι εἰς ἕκαστον γένος ζῶων βλέπομεν φυσικὰς τινὰς καὶ ἠθικὰς ιδιότητας, οἰκείας εἰς ἅπαντα τὰ ἄτομα τῶν γενῶν αὐτῶν, ὅτι αὐξάνουσιν ἢ ἐλαττοῦνται κατὰ τὴν συνένωσιν καὶ μίξιν, ἣν μετὰ τῶν ἄλλων ζῶων ἔκαμαν.

Ὅταν ἡ θέλησίς μας δὲν ἐπαρκῆ νὰ μᾶς προμηθεύσῃ ταύτας τὰς ιδιότητας, εἶνε ἔγκλημα διότι στεροῦμεθ' αὐτάς;

Ὅχι· καθόλου ἔγκλημα, ἀλλὰ δυστυχία, ὅπερ κακὴν ὀνομάζουσι μαίραν· ἐξαρτᾶται ὅμως ἀφ' ἡμῶν ἢ ἀποκτήσωμεν αὐτάς, διότι ἀφοῦ γνωρίσωμεν εἰς ποῖα φυσικὰ στοιχεῖα ἢ δεῖνα ἢ ἡ δεῖνα ιδιότητος θεμελιόνε-

ται, δυνάμεθα τότε νὰ ἐτοιμάσωμεν τὴν γέννησιν καὶ νὰ διεγείρωμεν τὴν ἐκτύλιξιν μὲ ἐπιτηδεΐαν διαχείρησιν τῶν στοιχείων αὐτῶν. Καὶ τοῦτο κάμνει τὴν τῆς παιδείας ἐπιστήμην, ἣτις τελειοποιεῖ ἢ χειροτερεύει τὰ ἄτομα ἢ τὰ γένη, καθ' ἣν δώσωμεν αὐτῇ διεύθυνσιν, ὥστε μεταβάλλει ὀλικῶς τὴν φύσιν καὶ τὰς κλίσεις. Καὶ τοῦτο καθίστησι ἐπωφελεστάτην τὴν γνῶσιν τῶν φυσικῶν νόμων, δι' ὧν γίνονται μὲ βεβαιότητα καὶ ἀνάγκην αἱ πράξεις αὐται καὶ αἱ μεταβολαί.

Διατί λέγεις ὅτι ἡ δραστηριότης κατὰ τὸν φυσικὸν νόμον εἶνε ἀρετή;

Διότι ὁ ἄνθρωπος, ὅστις ἐργάζεται καὶ μεταχειρίζεται ὠφελίμως τὸν καιρὸν του, πορίζεται ἐκ τούτου μυριάς πολυτίμους ὠφελείας πρὸς τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ. Ἐγεννήθη πτωχός; ἡ ἐργασία του προμηθεύει αὐτῷ τὰ πρὸς διατροφήν του. Καὶ ἐὰν ἀκόμη εἶνε νηράλιος, ἐγκρατὴς, φρόνιμος, ἀποκτᾷ πάραυτα τὴν εὐπορίαν καὶ ἀπολαμβάνει τὰ ἀγαθὰ τῆς ζωῆς. Ἡ ἐργασία αὐτοῦ δίδει εἰς αὐτὸν τὰς ἀρετὰς ταύτας, διότι ἐν ᾧ ἀσχολεῖ τὸν νοῦν του εἰς τὸ σῶμά του, δὲν κατακυριεύεται ἀπὸ ἀτάκτους ἐπιθυμίας, δὲν πλήττει, ἀλλ' ἀπολαύει θυμῆρεις ἕξεις, αὐξάνει τὰς δυνάμεις του, τὴν ὑγείαν του καὶ καταντᾷ εἰς γῆρας εἰρηνικὸν καὶ εὐδαιμον.

Ἡ ῥαθυμία λοιπὸν καὶ ἡ ὀκνηρία κατὰ τὸν φυσικὸν νόμον εἶνε κακίαι;

Μάλιστα καὶ ἐπιβλαβέσταται πασῶν τῶν κακιῶν· διότι αὐταὶ ὀδηγοῦν εἰς ὅλας τὰς κακίας. Διὰ τὴν ῥαθυμίαν καὶ ὀκνηρίαν ὁ ἄνθρωπος μένει ἀμαθής· καὶ χάνει καὶ τὴν ἐπιστήμην, ἣν εἶχεν ἀποκτήσει· περιπίπτει εἰς ὅλας τὰς δυστυχίας, ὅσαι διακολλοῦσι τὴν ἀμάθειαν καὶ τὴν μωρίαν· ἐξ αἰτίας τῆς ῥαθυμίας, καὶ τῆς ὀκνηρίας ὁ ἄνθρωπος καταθλιβόμενος ἀπὸ πληξίν· ἵνα διασκεδάσῃ παραδίδοται εἰς ὅλας τὰς ἐπιθυμίας τῶν αἰσθήσεών του, αἵτινες ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν λαμβάνουσιν ὑπεροχὴν περισσοτέραν, καθιστῶσιν αὐτὸν ἀκρατῆ, λαίμαργον, ἄσωτον, ἐκνευρισμένον, χαῦνον, ποταπὸν καὶ ἀξιοκαταφρόνητον. Καὶ τὸ βέβαιον ἀπάντων τῶν κακῶν τούτων, ὅτι φθείρει τὴν υἰγιάν του, καὶ τελευτᾷ τὴν ζωὴν του, περικυκλωμένος ἀπὸ ὅλας τὰς στενοχωρίας τῶν νόσων καὶ τῆς πτωχείας.

Κατὰ τὸν λόγον σας λοιπὸν φαίνεται ὅτι ἡ πτωχεία εἶνε κακία;

Ὅχι, ἀλλ' οὔτε καὶ ἀρετὴ· διότι αὐτὴ σχεδὸν βλάπτει μᾶλλον ἢ ὠφελεῖ, καὶ εἶνε κοινῶς γέννημα τῆς κακίας ἢ ἀρχὴ αὐτῆς. Διότι ἅπασαι αἱ ἀτομικαὶ κακίαι ἔχουσι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο, ὅτι φέρουσι τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἔνδειαν καὶ τὴν ἑλλειψίν των ἀναγκαίων τῆς ζωῆς· ὅταν ὁ ἄνθρωπος στερῆται τ' ἀναγκαῖα

του, κινδυνεύει νὰ τὰ προμηθευθῆ με τρόπους κακοὺς, ἐπιζημίους δηλ. εἰς τὴν κοινωνίαν· ἀπασαί· καὶ ἀτομικαὶ ἀρεταὶ ἐξ ἐναντίας τείνουσιν εἰς τὸ νὰ προμηθεύσωσιν εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀφθονον κυβέρνησιν· καὶ ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἔχη πλέον τῶν ὅσων δαπανᾷ, τότε εἶνε πολὺ εὐκολώτερον νὰ δίδῃ εἰς τοὺς ἄλλους νὰ πράττῃ τὰς πράξεις τὰς ὠφελίμους εἰς τὴν κοινωνίαν.

Μήπως νομίζεις τὸν πλοῦτον ὡς ἀρετῆς;

Ὅχι, δὲν εἶνε ὅμως καὶ κακία· ἀλλὰ μόνον τὴν χρῆσιν αὐτοῦ δύναται τις νὰ ὀνομάσῃ ἐνάρετον ἢ κακίην, καθόσον εἶνε χρήσιμος ἢ ἐπιβλαβὴς εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν· ὁ πλοῦτος εἶνε ὄργανον, τοῦ ὁποίου μόνον ἢ χρῆσις καὶ ἢ μεταχείρησις προσδιορίζουσι τὴν ἀρετὴν ἢ τὴν κακίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Περὶ καθαριότητος

Διατὲ συγκατατάττεις τὴν καθαριότητα εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀρετῶν;

Διότι εἶνε μία τῶν ἀξιολογωτάτων ἀρετῶν, καθ' ὅτι ἔχει ἰσχυρὰν ἐπιρροὴν εἰς τὴν ὑγείαν τοῦ σώματος καὶ εἰς συντήρησιν αὐτοῦ.

Ἡ καθαρὸτης τῶν ἐνδύματων καὶ τῆς κατοικίας ἐμποδίζει τὸ ἐπιβλαβὲς ἀποτέλεσμα τῆς ὑγρασίας, τῶν δυσωδιῶν, τῶν μολυντικῶν μiasμάτων, ἅπερ ἐξέρχονται ἀπ' ὅλα τὰ εἰς σῆψιν παραιτούμενα πράγματα. Ἡ καθαρὸτης διατηρεῖ ἐλευθέραν τὴν ἀδῆλον διαπνοήν, ἀνανεώνει τὸν ἀέρα, ὁρροίζει τὸ αἷμα καὶ φέρει τὴν εὐθυμίαν καὶ εἰς αὐτὸ τὸ πνεῦμα.

Ἡ ἀκαθαρσία λοιπὸν ἢ ἡ ῥυπαρότης εἶνε ἀληθινὴ κακία ;

Μάλιστα, καὶ τὸσον ἀληθινὴ, ὅσον ἡ μέθη ἢ ὅσον ἡ ὑκνηρία, ἐξ ὧν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπορρέει ἡ ἀκαθαρσία, ἣτις εἶνε δευτέρα αἰτία καὶ πολλάκις πρώτη πλήθους νόσων δεινῶν. Εἶνε ἀποδεδειγμένον εἰς τὴν ἱατρικὴν ἐπιστήμην, ὅτι αὐτὴ γεννᾷ τὴν λειχήνα, τὴν ψώραν, τὴν κατσίδα καὶ τὴν λέπραν πρὸς τούτοις αὐτὴ βοηθεῖ τὰς μολυντικὰς ἐπιρροὰς τῶν κακοήθων πυρετῶν καὶ μάλιστα τὰς διεγείρει εἰς τὰ νοσοκομεῖα καὶ εἰς τὰς φυλακὰς· προξενεῖ τοὺς ρευματισμοὺς ἐμφράττουσα τὸ δέρμα μὲ ῥύπον καὶ ἐμποδίζουσα τὴν ἀδῆλον διαπνοήν· ἐκτὸς τούτων τὸ σῶμα ἔχει καὶ τὴν ἐπονείδιστον ταύτην ἐνόχλησιν, ὅτι κατατρώγεται ἀπὸ ἔντομα, τὰ ὅποια εἶνε βδελυκτὸν ἐπακολούθημα τῆς ἀθλιότητος καὶ τοῦ ἐξευτελισμοῦ. Ὅθεν οἱ περισσώτεροι τῶν παλαιῶν νομοθετῶν ἐν ἀπὸ τὰ οὐσιώδη δόγματα τῶν θρησκευτῶν εἶχον νομοθετήσαι καὶ τὴν καθαρὸτητα, διὰ ταύτην δὲ τὴν αἰτίαν ἐδίωκον ἀπὸ τῆν

κοινωνίαν καὶ ἐτιμώρουν ἐκείνους, οἵτινες ἀφίνοντο νὰ κτυπηθῶσιν ἀπὸ νότους, ἅς ἐγέννα ἡ ἀκαθαρσία· διὸ καὶ ἐψήφησαν καὶ καθιέρωσαν τελετὰς ἀπονίψεων, λουτρῶν καὶ βαπτισμάτων, μάλιστα διὰ τῆς φλογὸς καὶ διὰ τῶν ἀρωματικῶν καπνῶν τοῦ θυμιάματος, τῆς σμύρνης καὶ ἄλλων· ὥστε ὅλον τὸ σύστημα τῶν μισάνσεων, ὅλαι ἐκεῖναι αἱ τελεταὶ τῶν καθαρῶν ἢ ἀκαθάρτων πραγμάτων, αἱ ὁποῖαι κατήντησαν ἔπειτα εἰς καταχρήσεις καὶ προλήψεις ἐθεμελιόνοντο κατ' ἀρχὰς μόνον εἰς τὴν φρόνιμον παρατήρησιν, τὴν ὁποῖαν ἀνθρώποι σοφοὶ εἶχον κάμει περὶ τῆς μεγάλης ἐπιρροῆς, τὴν ὁποῖαν ἡ καθαριότης τοῦ σώματος εἰς τὰ ἐνδύματα καὶ εἰς τὴν κατοικίαν ἔχει εἰς τὴν ὑγείαν αὐτοῦ, καὶ εἰς τὴν τοῦ νοῦ, καὶ τῶν ἠθικῶν δυνάμεων κατ' ἀκολουθίαν. Ὅθεν ἅπασαι αἱ ἀτομικαὶ ἀρεταὶ ἔχουσιν σκοπὸν περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον κύριον, τὴν συντήρησιν τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις μετέρχεται αὐτὰ καὶ διὰ τῆς συντηρήσεως ἐνὸς ἐκάστου αὐταὶ τείνουσιν εἰς τὴν συντήρησιν τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς κοινωνίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄.

Περὶ οἰκιακῶν ἀρετῶν

Τὶ ἐννοεῖς οἰκιακὰς ἀρετὰς ;

Τὴν ἄσκησιν πράξεων ὠφελίμων εἰς τὴν οἰκογένειαν νομιζομένην ὅτι ζῆ εἰς τὸν αὐτὸν οἶκον.

Γένεσις εἰσιν αὐταὶ αἱ ἀρεταί ;

Ἡ οἰκονομία, ἡ πατρικὴ ἀγάπη, ἡ συζυγικὴ, ἡ ἀδελφικὴ καὶ ἡ ἐκτέλεσις τῶν καθηκόντων τοῦ Κυρίου καὶ τοῦ ὑπηρέτου.

Τί ἐστὶν οἰκονομία ;

Ἡ καλὴ κυβέρνησις ἀπάντων τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν ὑπαρξίν τῆς οἰκογενείας ἢ τοῦ οἴκου. Καὶ ἐπειδὴ εἰς αὐτὴν ἐπέχει τὸν πρῶτον βαθμὸν ἡ διατροφή, περιώρισαν τὴν λέξιν οἰκονομία νὰ σημαίνῃ τὴν χρῆσιν τῶν χρημάτων εἰς τὰς πρώτας ἀνάγκας τῆς ζωῆς.

Διατί ἡ οἰκονομία εἶνε ἀρετὴ ;

Διότι ὁ ἄνθρωπος, ὅστις οὐδὲν ἀνωφελὲς ἐξοδοῦν κάμνει, κατανατᾷ νὰ ἔχῃ περίσσειμα, τὸ ὅποῖον εἶνε ὁ ἀληθὴς πλοῦτος, καὶ δι' αὐτοῦ προμηθεύει εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὴν οἰκογένειάν του ὅσα εἶνε πραγματικῶς πρόσφορα καὶ ὠφέλιμα, χωρὶς νὰ λογαριάσωμεν καὶ τοῦτο, ὅτι διὰ τοῦ αὐτοῦ πλούτου ἔχει ἐναντίον τῶν τυχηρῶν καὶ ἀπροβλέπτων ζημιῶν ἀσφαλεῖς πόρους, ὥστε καὶ αὐτὸς καὶ ἡ οἰκογένειά του ζῶσιν εὐποροί, ὅπερ εἶνε ἡ βᾶσις τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας.

Λοιπὸν ἡ ἀσωτία εἶνε κακία ;

Μάλιστα· διότι ὁ ἄνθρωπος ἐξ αἰτίας ταύτης κατανατᾷ νὰ στερεῆται τ' ἀναγκαῖα, πίπτει εἰς τὴν πτωχείαν, εἰς τὴν ἀθλιότητα, εἰς τὸν ἐξευτελισμὸν, ὥστε

καὶ οἱ φίλοι αὐτοῦ, φοβούμενοι μήπως ὑποχρεωθῶσι καὶ ἀποδώσωσιν εἰς αὐτὸν ὅσα μὲ αὐτοὺς ἢ δι' αὐτοὺς ἔδαπάνησε, τὸν ἀπορεύγουσι, ὡς ὀχρεωφειλέτης φεύγει τὸν δανειστὴν του, καὶ μένει ἐγκαταλελειμμένος ἀπὸ τὸν κόσμον ὅλον.

Τί εἶνε ἡ πατρικὴ ἀγάπη ;

Ἡ φροντίς τὴν ὁποῖαν ἔχουσιν οἱ γεννήτορες ὅπως κάμωσι τὰ τέκνα των ν' ἀποκτήσωσι τὴν ἕξιν ὅλων τῶν πράξεων τῶν ὠφελίμων εἰς αὐτούς τε καὶ τὴν κοινωνίαν.

Κατὰ τί ἡ πατρικὴ φιλοστοργία εἶνε ἀρετὴ ὡς πρὸς τοὺς γεννήτορας ;

Κατὰ τοῦτο ὅτι οἱ γεννήτορες, ὅσοι ἀνατρέφουσι τὰ τέκνα των εἰς τὰς ἕξεις αὐτὰς, προμηθεύουσιν εἰς ἑαυτοὺς ἐν ὅσῳ ζῶσιν ἀπολαύσεις καὶ βοήθειας ἐπισθητὰς εἰς πᾶσαν στιγμὴν, ἐξασφαλίζοντες εἰς τὰ γηρατειά των στηρίγματα καὶ παρηγορίας ἐναντίον τῶν παντοειδῶν χρειῶν καὶ ταλαιπωριῶν, ὅσαι θλίβουσι τὴν ἡλικίαν ταύτην.

Ἡ πατρικὴ ἀγάπη εἶνε κοινὴ ;

Ὅχι· ἅπαντες μὲν οἱ γεννήτορες κομπάζουσι κατὰ τοῦτο, αὕτη ὅμως εἶνε ἀρετὴ σπανία· αὐτοὶ δὲν ἀγαπῶσι τὰ τέκνα των, ἀλλὰ χαϊδεύουσι καὶ διαφθείρουσιν αὐτὰ, ἀγαπῶσι μόνον ταῦτα ὡς ἐργάτας τῶν

θελήσεών των, ὡς ὄργανα τῆς δυνάμεώς των, ὡς πρῶ-
πια τῆς ματαιότητός των, καὶ ὡς παίγνια τῆς ἀργίας
των. Δὲν σκοπεύουσι τόσον τὴν ὠφέλειαν τῶν τέκνων
των, ὅσον τὴν ὑποταγὴν των καὶ τὴν ὑπακοήν· καὶ
ἂν μεταξύ τῶν τέκνων εὐρίσκωμεν τόσους εὐηργετη-
μένους ἀχαρίστους, τούτου αἴτιον εἶνε, ὅτι μεταξύ τῶν
γονέων εἶνε τόσοι εὐεργέται δεσποτικοὶ καὶ ἀμαθεῖς.

**Διαπὲ λέγεις ὅτι ἡ συζυγικὴ ἀγάπη εἶναι
ἀρετὴ;**

Διότι ἡ σύμπνοια καὶ ἡ ὁμόνοια αἱ ὁποῖαι προέρ-
χονται ἀπὸ τὴν ἀγάπην τῶν συζύγων, στερεοῦνται
εἰς τοὺς κόλπους τῆς οικογενείας πλήθος ἐξέων ὠφε-
λίμων εἰς τὴν εὐπραγίαν καὶ συντήρησίν της. Τὸ
ἀνδρόγυνον, ὅταν ἔχη ὁμόνοιαν, ἀγαπᾷ τὸν οἶκον του,
ἐπαγρυπνεῖ εἰς τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ καὶ εἰς τὰ μικρὰ
πράγματα, καταγίνεται εἰς τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων
του, συντηρεῖ τὸ σέβας καὶ τὴν πίστην τῶν οἰκετῶν,
ἐμποδίζει πᾶσαν ἀταξίαν καὶ καταστροφὴν μὲ ὅλην
τὴν καλὴν διαγωγὴν του, ζῆ εἰς εὐπορίαν καὶ καλὴν
ὑπόληψιν ἐν ᾧ οἱ σύζυγοι, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀγαπῶνται,
γερμίζουσι τὴν οἰκίαν των μὲ λογομαχίας καὶ ταρα-
χὰς, διεγείρουσι πόλεμον μεταξύ τῶν τέκνων καὶ τῶν
οἰκετῶν· κηρύττουσι καὶ ἐκείνους εἰς πᾶν εἶδος κακῶν
ἐξέων, ἕκαστος καταστρέφει, ἀρπάζει καὶ κλέπτει τὸ
μέρος του· αἱ πρόσοδοι καταχωνεύονται ἀνωφελῶς τὰ
χρέη πλακόνουσιν, οἱ σύζυγοι δυσηρεστημένοι φεύ-

γρουν αλληλους και συρονται εις τα δικαστηρια, και η οικογενεια αυτη πιπτει εις αταξίαν, εις φθοράν, εις εξευτελισμόν και εις ένδειαν.

Ἡ μοιχεία εἶνε ἀμάρτημα κατὰ τόν φυσικόν νόμον ;

Μάλιστα· διότι συνεπισύρει πλῆθος ἔξεων ἐπιβλαβῶν εις τοὺς συμβίους και εις τὴν οἰκογένειαν. Ἡ γυνὴ και ὁ ἀνὴρ, κατακυριευμένοι ἀπὸ ξένας κλίσεις ἀμελοῦσι και ἀποφεύγουσι τὴν οἰκίαν των, ἐξοδεύουσι ἔσον δύνανται τὰς προσόδους μὲ τὸ ὑποκείμενον τῆς ἀγάπης των ἐντεῦθεν ἀναφαίνονται αἱ ἔριδες, τὰ σκάνδαλα, τὰ δικαστήρια, ἢ καταφρόνησις τῶν τέκνων και τῶν οἰκετῶν, ἢ διαρπαγὴ και ἢ παντελὴς φθορὰ τοῦ οἴκου· ἐκτὸς τούτου ἡ μοιχαλὶς κάμνει βαρυτάτην κλοπὴν δίδουσα εις τὸν σύζυγον αὐτῆς κληρονόμους ἀπὸ ξένον αἷμα, οἱ ὅποιοι ἀποξενοῦσι τοὺς γνησίους ἀπὸ τὴν νόμιμον κληρονομίαν των.

Τί πράγμα εἶνε ἡ υἱϊκὴ ἀγάπη ;

Ἡ ἐκ μέρους τῶν τέκνων ἀσκησις τῶν πράξεων τῶν ὠφελίμων εις ἑαυτὰ και εις τοὺς γονεῖς των.

Πῶς ὁ φυσικὸς νόμος ὑπαγορεύει τὴν υἱϊκὴν ἀγάπην ;

Μὲ τρεῖς ἀρχικὰς ἀφορμὰς· πρῶτον μὲ τὸ αἶσθημα, διότι αἱ εὐνοϊκαὶ φροντίδες τῶν γονέων ἐμπνέουσι νηπι-

όθεν θυμήρεις ἔξεις εὐνοίας· δεύτερον μὲ τὴν δικαιοσύνην, διότι τὰ τέκνα χρεωστοῦσι πρὸς τοὺς γονεῖς τῶν τὴν ἀπόδοσιν καὶ τὴν ἀποζημίωσιν τῶν φροντίδων καὶ αὐτῶν τῶν ἐξόδων ὅσα τοῖς ἐπροξένησαν· τρίτον μὲ τὸ προσωπικὸν συμφέρον, διότι ἐὰν τὰ κακομεταχειρίζονται, δίδουσιν εἰς αὐτὰ παραδείγματα ἀποστάσιος καὶ ἀγνωμοσύνης, καὶ ταῦτα λαμβάνουσιν ἐξουσίαν νὰ φέρωνται ὁμοίως πρὸς αὐτούς.

Ἄγάπην υἱέκην πρέπει νὰ νοήσωμεν ὑποταγὴν παθητικὴν καὶ τυφλήν ;

Ὅχι· ἀλλ' ὑποταγὴν φρόνιμον καὶ θεμελιωμένην εἰς τὴν γνῶσιν τῶν ἀμοιβαίων δικαιωμάτων καὶ χρεῶν τῶν γονέων καὶ τῶν τέκνων· χωρὶς τὴν φύλαξιν τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν χρεῶν τούτων, ἡ ἀμοιβαία διαγωγή τῶν δὲν εἶνε ἄλλο ἢ ἀταξία.

Διατί ἡ σύμπνοια καὶ ἡ ὁμόνοια, προσερχόμεναι ἀπὸ τὴν ἀδελφικὴν ἀγάπην στηρίζουσι τὴν ἰσχὺν, τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν συντήρησιν τῆς οἰκογενείας ;

Διότι οἱ ἀδελφοὶ ἠγωνιμένοι ὑπερασπίζονται ἀμοιβαίως ἀπ' ὅλας τὰς καταδυναστείας· βοηθοῦνται εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν, συντρέχονται εἰς τὰς ἀτυχίας τῶν, καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐξασφαλίζουν τὴν κοινὴν αὐτῶν ὑπαρξίν· ἐν ᾧ ἐγκαταλελειμμένος ἕκαστος εἰς τὰς προσωπικὰς δυνάμεις του, πίπτει εἰς ὅλα τὰ

ἄτοπα τῆς μονώσεως καὶ τῆς ἀτομικῆς ἀδυναμίας.

Τοῦτο εἶπεν εὐφρέστατα ὁ Σκύθης βασιλεὺς, ὅστις τὴν ὥραν τοῦ θανάτου του προσκαλέσας τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, ἐπρόσταξεν αὐτοὺς νὰ σπάσωσιν δέσμη ἀκοντιῶν· ἐπειδὴ δὲ οὗτοι, ἂν καὶ νευρώδεις, δὲν ἠδυνήθησαν, λύσας αὐτὴν ὁ πατὴρ ἔσπασε μὲ τὸ ἄκρον τῶν δακτύλων του ὅλα τὰ ἀκόντια ἐν καθ' ἑν. Ἰδοῦ, τοῖς εἶπε, τάποτελέσματα τῆς ὁμονοίας· συνδεδεμένοι μὲ τὴν ὁμόνοιαν θὰ ἦσθε ἀκαταμάχητοι, ἐὰν ὅμως διαίρηθῃτε, θὰ συντριφθῆτε ὡς κάλαμοι.

Ποῦα εἶνε τὰ ἀμοιβαῖα χρέη τῶν κυρίων καὶ τῶν ὑπηρετῶν ;

Ἡ ἄσκησις τῶν πράξεων, αἱ ὁποῖαι εἶνε ἀμοιβαίως καὶ δικαίως εἰς αὐτοὺς ὠφέλιμοι· (καὶ ἐδῶ ἀρχίζουσιν αἱ κανονικαὶ σχέσεις) διότι ὁ κανὼν καὶ τὸ μέτρον αὐτῶν τῶν ἀμοιβαίων πράξεων εἶνε ἡ μεταξύ τῆς ἐκδουλεύσεως καὶ τῆς ἀνταμοιβῆς ἰσορροπία καὶ ἰσότης μεταξύ ἐκείνου τὸ ὅποσον ὁ εἰς κάμνει καὶ ὁ ἄλλος δίδει καὶ εἶνε ἡ θεμελιώδης βᾶσις τῆς κοινωνίας.

Τοιουτοτρόπως ὅλαι αἱ οἰκιακαὶ ἀρεταὶ μετὰ τῶν ἀτομικῶν πάντοτε μὲ βεβαιότητα ἀναφέρονται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐμμέσως εἰς τὸ φυσικὸν προκείμενον τῆς βελτιώσεως καὶ τῆς συντηρήσεως τοῦ ἀνθρώπου, καὶ διὰ τοῦτο εἶνε ἐντολαὶ προκύπτουσαι ἀπὸ τὸν νόμον τὸν θεμελιώδη τῆς φύσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄

Περὶ κοινωνικῶν ἀρετῶν καὶ δικαιοσύνης

Τί εἶναι κοινωνία ;

Πᾶσα ἐνώσις ἀνθρώπων συζώντων ὑπὸ τὴν ὁμο-
λογίαν συνθήκης ῥητῆς ἢ ἀρρήτου, ἡ ὁποία σκοπὸν
ἔχει τὴν κοινὴν αὐτῶν στερέωσιν.

Αἱ κοινωνικαὶ ἀρεταὶ εἶνε πολυάριθμοι ;

Μάλιστα· δυνάμεθα νὰ ἀριθμήσωμεν τόσας, ὅσα
εἶδη ὠφελίμων πράξεων εἶνε εἰς τὴν κοινωνίαν·
ἀλλ' ἅπασαι ἀνάγονται εἰς μίαν καὶ μόνην ἀρχήν.

Ποία εἶνε ἡ ἀρχὴ αὕτη ;

Ἐκείνη ἥτις μόνη περιλαμβάνει τὴν ἀσκησιν
ὄλων τῶν πράξεων, αἱ ὁποῖαι εἰσιν ὠφελίμοι εἰς τὴν
κοινωνίαν, καὶ ὅλαι αἱ ἄλλαι ἀρεταί, ἡ Ἄγαθοεργί-
α, ἡ Φιλανθρωπία, ἡ Χρηστότης,
τὸ Φιλόπατρι, ἡ Εἰλικρίνεια, ἡ Ἐλευ-
θεριότης, ἡ Ἀπλότης τῶν ἠθῶν καὶ
ἡ Κοσμιότης, δὲν εἶναι ἄλλο ἢ ποικίλαι μορ-
φαὶ καὶ διάφοροι προσαρμογαὶ τοῦ ἀξιώματος
τούτου· μὴ ποιήσης εἰς ἄλλον ἄλλο ἢ ὅ,τι θέλεις
νὰ σοὶ ποιήσῃ, τὸ ὁποῖον εἶναι ὁ ὀρισμὸς τῆς δι-
καιοσύνης.

Πῶς ὁ φυσικὸς νόμος ὑπαγορεύει τὴν δικαιοσύνην ;

Μὲ τρία προσόντα φυσικὰ ἔμφυτα εἰς τὸν ἀνθρώπινον ὀργανισμόν.

Ποῖα εἶναι τὰ προσόντα ταῦτα ;

Ἡ ἰσότης, ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ κυριότης.

Πῶς, ἡ ἰσότης εἶναι προσὸν φυσικὸν τοῦ ἀνθρώπου ;

Ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι ὅλοι ἔχοντες ἐπίσης ὀφθαλμοὺς, χεῖρας στόμα, ὦτα καὶ τὴν ἀνάγκην νὰ μεταχειρίζωνται ταῦτα ἵνα ζῶσιν, ἔχουσιν ἴσον δικαίωμα εἰς τὴν ζωὴν καὶ εἰς τὴν χρῆσιν τῶν στοιχείων, τὰ ὅποια διατηροῦσιν αὐτήν. Εἶναι δὲ ὅλοι ἴσοι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

Μήπως ἐννοεῖς, ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι νοοῦσιν ἐπίσης, βλέπουσιν ἐπίσης, αἰσθάνονται ἐπίσης, ἔχουσι χρείας ἴσας, πάθη ἴσα ;

Ὅχι· διότι εἶνε πασιδὴλον, καὶ καθ' ἡμέραν γίνεται τοῦτο, ὅτι ὁ μὲν εἶνε μύωψ, ὁ δὲ ὀξυδερχῆς, ὁ ἄλλος τρώγει πολὺ, καὶ ἐκεῖνος ὀλίγον. οὗτος ἔχει ἡμερα πάθη, καὶ ἐκεῖνος ὀρμητικά· ἐνὶ λόγῳ ὁ μὲν εἶναι ἀδύνατος κατὰ τὸ σῶμα καὶ τὸν νοῦν, ὁ δὲ δυνατός.

Εἶνε λοιπὸν πραγματικῶς ἄνισοι ;

Εἰς τὰς ἀναπτύξεις τῶν τρόπων, οὓς ἔχουσιν, ὄχι ὅμως εἰς τὴν φύσιν καὶ οὐσίαν αὐτῶν· τὸ βάρος, ἢ ἀξία αὐτῶν δὲν εἶνε τὰ αὐτά· ἢ γλῶσσα ἡμῶν δὲν ἔχει λέξιν κυρίαν, ἵνα σημάνη συγχρόνως τὴν ταυτότητα τῆς φύσεως καὶ τὴν διαφορὰν τῆς μορφῆς καὶ τῆς χρήσεως.

Ἦὼς, ἢ ἐλευθερία εἶνε προσὸν φυσικὸν τοῦ ἀνθρώπου ;

Ναί· διότι οἱ ἄνθρωποι ὅλοι ἔχομεν αἰσθήσεις ἐξαρκούσας εἰς τὴν συντήρησιν ἡμῶν καὶ οὐδεὶς ἔχει χρεῖαν τοῦ ὀφθαλμοῦ τοῦ ἄλλου ἵνα βλέπη, τοῦ ὠτός ἵν' ἀκούῃ, τοῦ στόματος ἵνα τρώγῃ, τῶν ποδῶν ἵνα περιπατῇ· δι' αὐτὸ δέ τοῦτο ἐσμὲν ὅλοι δημιουργημένοι ἐκ φύσεως ἀνεξάρτητοι, ἐλεύθεροι καὶ οὐδεὶς κατ' ἀνάγκην εἶνε ὑποκείμενος εἰς τὸν ἄλλον, οὐδ' ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κυριεύῃ αὐτόν.

Ἄλλ' ἂν τις ἐγεννήθη δυνατὸς, αὐτὸς τάχα δὲν ἔχει τὸ φυσικὸν δικαίωμα νὰ κυριεύῃ ἐκεῖνον, ὅστις ἐγεννήθη ἀδύνατος ;

Ἐπι· διότι τοῦτο οὔτε ἀνάγκη εἶνε δι' αὐτόν, οὔτε συνθήκη μεταξὺ αὐτῶν, ἀλλὰ καταχρηστικὴ ἔκτασις τῆς δυνάμεώς του, (καὶ ἐδῶ καταχρῶνται τὴν λέξιν δικαίωμα), ἢ ὁποῖα κατὰ τὴν ἀληθινὴν

σημασίαν της δὲν δύναται νὰ φανερῶσῃ ἄλλο ἢ δικαιοσύνην εἶτ' ἐξουσίαν ἀντίστροφον.

Πῶς, ἡ κυριότης εἶνε προσὸν φυσικὸν τοῦ ἀνθρώπου ;

Ναί, διότι πᾶς τις κατέστη ἴσος ἢ ὅμοιος ἄλλῳ καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀνεξάρτητος, ἐλεύθερος· διὰ τοῦτο δ' ἕκαστος εἶναι κύριος ἀπόλυτος, τέλειος κτήτωρ τοῦ σώματος αὐτοῦ καὶ τῶν προϊόντων τῶν ἔργων αὐτοῦ.

Πῶς ἡ δικαιοσύνη παράγεται ἐξ αὐτῶν τῶν τριῶν προσόντων ;

Οἱ ἄνθρωποι ὄντες ἴσοι, ἐλεύθεροι, μὴ χρεωστοῦντες τίποτε συναλλήλως, δὲν ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ ζητῶσιν ἄλλο εἰς παρὰ τοῦ ἄλλου ἢ καθ' ὅσον ἀποδίδουσιν ἀμοιβαίως ἴσας τιμὰς, διότι ἡ πλάστιγξ τοῦ διδομένου ὡς πρὸς τὸ ἀποδιδόμενον εἶναι ἰσόρροπος. Καὶ τὴν ἰσότητα ταύτην, ὀνομάζουσιν οἱ ἄνθρωποι δικαιοσύνην, τουτέστιν ἰσότητος καὶ δικαιοσύνης εἶνε τὸ αὐτὸ, εἶνε ὁ αὐτὸς φυσικὸς νόμος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄.

Ἀνάπτυξις κοινωνικῶν ἀρετῶν.

Ἐνάπτυξόν μοι πῶς αἱ κοινωνικαὶ ἀρεταὲ παράγονται ἀπὸ τὸν φυσικὸν νόμον. Πῶς ἡ ἀγαθοεργία, ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον εἶνε ἐντολὴ αὐτοῦ, ἐφαρμογὴ αὐτοῦ;

Τῷ λόγῳ τῆς ἰσότητος καὶ ἀμοιβαιότητος· διότι, ὅταν βλάπτωμεν τὸν ἄλλον, δίδομεν αὐτῷ τὸ δικαίωμα νὰ βλάβῃ καὶ ἡμᾶς αὐτός.

Ὅθεν πολεμοῦντες τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἄλλου ἐπιφέρομεν ζημίαν εἰς τὴν ἡμετέραν διὰ τῆς ἀντιστροφῆς· ἐξ ἐναντίας δ' εὐποιοῦντες τὸν ἄλλον ἔχομεν ἀφορμὴν νὰ προσμένωμεν παρ' αὐτοῦ τὴν ἀμοιβήν, τὸ ἀντίτιμον. Ὁ χαρακτήρ ὅλων τῶν κοινωνικῶν ἀρετῶν εἶνε τοιοῦτος, ὥστε νὰ ᾔνε ὠφέλιμος εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅστις μετέρχεται ταύτας διὰ τοῦ δικαιώματος τῆς ἀντιστροφῆς, ὅπερ αὐταὶ δίδουσιν εἰς αὐτὸν, πρὸς ἐκείνους οὓς αὐταὶ ὠφέλησαν.

Ἡ ἀγαθοεργία λοιπὸν δὲν εἶνε ἄλλο ἢ ἡ δικαιοσύνη;

Ναί· αὕτη εἶνε ἡ δικαιοσύνη· μὲ τὸν αὐτὸν ὁ-

μως χρωματισμόν, ὅτι ἡ μὲν ἀκριβῆς δικαιοσύνη περιορίζεται εἰς τὸ νὰ λέγῃ «ὁ σὺ μισεῖς ἐτέρῳ μὴ ποιήσης». Ἡ δὲ ἀγαθοεργία καὶ ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη ἐκτείνεται τόσον, ὥστε λέγει «Ποίει ἐτέρῳ τὸ καλόν, ὃ ἐλάμβανες ἄν παρ' αὐτοῦ».

Ἐπιτάσσει τὴν συγχώρησιν τῶν ἀδικημάτων ;

Ναί· καθ' ὅσον ἡ συγχώρησις αὕτη συμφωνεῖ πρὸς τὴν συντήρησιν ἡμῶν αὐτῶν.

Δίδωσι τὴν ἐντολὴν νὰ στρέφωμεν κατὰ τὴν ἄλλην παρεῖαν ὅταν ραπισθῶμεν ἀπὸ τὴν ἐτέραν ;

Ὅχι· διότι πρῶτον μὲν εἶνε ἐναντία καὶ εἰς τὴν ἐντολὴν, ἡ ὁποία λέγει ν' ἀγαπᾷ τις τὸν πλησίον του ὡς ἑαυτόν· καθ' ὅσον διαφορετικῶς θὰ ἀγαπῶμεν περισσότερο ἐκεῖνον ὅστις ἐπιβουλεύει τὴν συντήρησίν μας ἢ ἡμᾶς αὐτούς· δεύτερον δὲ τοιαύτη ἐντολὴ ἐκλαμβανομένη κατὰ γράμμα ἐγκαρδιώνει τὸν κακὸν εἰς τὴν καταδυναστείαν καὶ εἰς τὴν ἀδικίαν, καὶ ὁ φυσικὸς νόμος φρονίμως ὑπαγορεύει λελογισμένον μέτρον θάρρους καὶ μετριότητος, τὸ ὁποῖον μᾶς ὁδηγεῖ νὰ μὴ λησμονῶμεν μίαν τινὰ ὕβριν ἐξ ἀρπαγῆς προερχομένην· τιμωρεῖ ὅμως πᾶν ἔργον ὅπερ τείνει εἰς τὴν καταδυναστείαν.

Ὁ φυσικὸς νόμος ἀπαγγέλλει νὰ ποιῶμεν καλὸν εἰς ἄλλον χωρὶς λογισμὸν χωρὶς μέτρον :

Ὅχι· διότι τοῦτο βέβαια φέρει εἰς τὴν ἀχαριστίαν· τοιαύτη εἶνε ἡ δύναμις τοῦ τῆς δικαιοσύνης αἰσθήματος τοῦ ἐμφύτου εἰς τὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων, ὥστε οὔτοι οὐδ' εὐγνωμονοῦσι διὰ τὰ εὐεργετήματα, ὅσα γίνονται ἀδιακρίτως· ἐν μόνον μέτρον ἐφαρμόζετ' αὐτοῖς, νὰ ᾔνέ τις δίκαιος.

Ἡ ἐλεημοσύνη εἶνε πρᾶξις ἐνάρετος :

Ναί· ὅταν γίνεται κατὰ τὸν κανόνα τοῦτον· ἄλλως καταντᾷ νὰ ᾔνε ἀφροσύνη καὶ κακία, καθ' ὅ,τι περιθάλλει τὴν ὀκνηρίαν, ἣτις εἶνε ἐπιβλαβὴς εἰς τὸν ἐπαίτην καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν. Οὐδεὶς ἔχει δικαίωμα ν' ἀπολαμβάνῃ ἀπὸ τὰγαθὰ καὶ τὸν κόπον τοῦ ἄλλου χωρὶς ν' ἀνταποδώσῃ ἰσότιμον αὐτῶν ἐκ τοῦ ἑαυτοῦ κόπου.

Ὁ φυσικὸς νόμος νομίζει ὡς ἀρετὴν τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν πίστιν, ἃς συνάπτουσι πρὸς τὴν ἀγαθοεργίαν :

Ὅχι· διότι αὐταὶ εἰσιν ἰδέαι ἀνυπόστατοι· καθ' ὅ,τι ἐὰν ἐξ αὐτῶν προκύπτουσιν ἀποτελέσματα τίνα, ταῦτα ὠφελούσι μᾶλλον ἐκείνους, οἱ ὅποιοι δὲν

ἔχουσι τὰς ἰδέας αὐτὰς, ἢ ἐκείνους οἵτινες τὰς ἔχουσι. Ὡστε δύναται τις νὰ ὀνομάσῃ τὴν πίστιν καὶ τὴν ἐλπίδα ἀρετὰς τῶν εὐκόλως ἀπατωμένων ἐπικερδεῖς εἰς τοὺς ἀπατεῶνας.

Ὁ φυσικὸς νόμος ὑπαγορεύει τὴν χρηστικότητα :

Ναί· διότι ἡ χρηστότης δὲν εἶνε ἄλλο ἢ τὸ σέβας πρὸς τὰ δικαιώματα ἑνὸς τινος σεβομένου τὰ δικαιώματα τοῦ ἄλλου. Τὸ σέβας τοῦτο θεμελιώνεται εἰς φρόνιμον καὶ καλῶς συναρμολογημένον λογισμὸν τῶν ἡμετέρων συμφερόντων, συγκρινόμενον πρὸς τὰ συμφέροντα τῶν ἄλλων.

Ἄλλ' ὁ λογισμὸς οὗτος, ὅστις εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον περιλαμβάνει συμφέροντα καὶ δικαιώματα πολύπλοκα, δὲν ἀπαιτεῖ ἐπιστήμην;

Μάλιστα, καὶ ἐπιστήμην τόσον δεινὴν καὶ δύσκριτον, ὅσον ὁ χρηστὸς ἄνθρωπος ἀποφασίζει αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ.

Ἡ χρηστότης λοιπὸν εἶναι σημεῖον εὐρυχωρίας καὶ ὀρθότητος νοῦς ;

Ναί· διότι σχεδὸν καθ' ἡμέραν ὁ χρηστὸς παραμελεῖ συμφέρον παρὸν, ἵνα μὴ φθείρῃ ἄλλο μέλ-

λον, ἐν ᾧ ὁ ἀχρεῖος πράττει τὸ ἐναντίον καὶ χάνει μέγα συμφέρον διὰ μικρὸν συμφέρον παρόν.

Ἡ ἀχρειότης λοιπὸν εἶνε σημεῖον κρίσεως ἐπισηαλοῦς καὶ στενοῦ νοῦς ;

Βέβαια· καὶ δύναται τις νὰ ὀρίσῃ τοὺς ἀχρεῖους λογιστὰς ἀμαθεῖς ἢ μωροὺς, διότι ἐννοοῦσι παρὰ τὰληθινὰ των συμφέροντα, καὶ νομίζουσιν ὅτι εἶνε ὀξύνους. Καὶ ὅμως αἱ πανουργίαι των δὲν κατα-
τῶσι ποτὲ εἰς ἄλλο ἢ εἰς τὸ νὰ γνωρισθῶσι τὸ τί εἶνε, εἰς τὸ νὰ χάσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην, τὴν ὑπό-
ληψιν καὶ ὅλα τὰ ἀγαθὰ, ὅσα ἐκ τούτων προέρ-
χονται εἰς τὴν κοινωνικὴν καὶ φυσικὴν ὑπαρξιν.
Οἱ τοιοῦτοι δὲν θὰ ζῶσιν εἰρηνικῶς μήτε πρὸς
ἄλλους μήτε πρὸς ἑαυτοὺς, καὶ ἀδιαλείπτως ἀπει-
λούμενοι ὑπὸ τῆς συνειδήσεώς των καὶ ὑπὸ τῶν
ἐχθρῶν των, οὐδεμίαν ἀπολαμβάνουσι πραγματι-
κὴν εὐτυχίαν.

Ἐ φυσικὸς νόμος ἀπαγορεύει τὴν κλοπὴν ;

Μάλιστα· διότι ὅστις κλέπτει ἄλλον, δίδῃσι τὸ
δικαίωμα εἰς αὐτὸν νὰ κλέψῃ καὶ αὐτὸς ἐκεῖνον·
Ἐξ ἐκείνης δὲ τῆς ὥρας οὐδεμίαν ἀσφάλειαν ἔχει
εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν του, εἰς τὰ μέσα τῆς συντη-
ρήσεώς του. Ὅθεν βλάπτων ἄλλον βλάπτει ἑαυ-
τὸν ἀντιστρόφως.

**Ἀπαγορεύει καὶ τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῆς τῆς
κλοπῆς ;**

Βέβαια· διότι ἡ ἐπιθυμία αὐτὴ φέρει φυσικὰ εἰς
τὴν πράξιν, διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν τὸν νόμον ὠ-
νόμασαν ἁμαρτίαν.

Μὲ ποῖον τρόπον ἀπαγορεύει τὸν νόμον ;

Μὲ τὰς ἰσχυροτέρας ἀφορμὰς τῆς συντηρήσεως
ἑαυτοῦ. διότι πρῶτον μὲν, ὅστις ἐφορμᾷ, ἐκτίθε-
ται εἰς κίνδυνον νὰ φονευθῇ διὰ τὸ δικαίωμα τῆς
ὑπερασπίσεως· δεύτερον δὲ, ἐὰν φονεύσῃ, δίδωσιν
εἰς τοὺς συγγενεῖς, εἰς τοὺς φίλους τοῦ φονευ-
θέντος καὶ εἰς ἅπασαν τὴν κοινωνίαν δικαίωμα
ἴσον νὰ φονεύσωσιν καὶ αὐτὸν καὶ δὲν ζῆ πλέον
εἰς ἀσφάλειαν.

**Πῶς δύναται τις κατὰ τὸν φυσικὸν νόμον
νὰ ἐπανορθώσῃ ὕπερ ἔχει πράξει ;**

Ἐὰν εἰς ἐκείνους οἷς ἐποίησε τὸ κακὸν ἀντα-
ποδώσῃ ἀνάλογον καλόν.

**Συγχωρεῖ ὁ φυσικὸς νόμος νὰ ἐπανορθώσῃ
τις τὸ κακὸν νηστείας, προσευχῆς, προσ-**

φοραῖς καὶ τοῖς τούτοις ὁμοίοις πρὸς τὸν Θεόν;

Ὅχι· διότι ὅλ' αὐτὰ εἶνε ξένα ὡς πρὸς τὴν πράξιν, τὴν ὁποίαν θέλει τις νὰ ἐπανορθώσῃ· οὐδ' ἀποδίδουσί ποτε τὸν βουῖν εἰς ἐκεῖνον παρ' οὗ ἔκλειψαν αὐτόν, οὔτε τὴν ζωὴν εἰς ἐκεῖνον, ἐξ οὗ ἀφῆρσαν αὐτὴν, οὔτε τὴν τιμὴν, ὃν ἐστέρησαν αὐτῆς· ἐπειτ' αὐτὰ δὲν ἐπιτυγχάνουσι τὸν σκοπὸν τῆς δικαιοσύνης, ἀλλ' εἶνε διεστραμμένη δι' ἧς εἷς τις πωλεῖ εἰς ἄλλον πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον δὲν τῷ ἀνήκει· αὐτὰ εἶνε ἀληθινὴ ἐξαχρείωσις τῆς ἠθικῆς, καθ' ὅτι, ἐνθαρρύνουσι τὸν ἄνθρωπον νὰ πράττῃ ὅλας τὰς κακουργίας ἐπ' ἐλπίδι ὅτι δύναται νὰ ἐκπλύνῃ αὐτάς. Ὅθεν αὐτὰ ἔγειναν ἀληθινὴ αἰτία ὅλων τῶν κακῶν, ὅσα πάντοτε ἐβασάνισαν τοὺς λαοὺς, εἰς τοὺς ὁποίους ἐσυνειθίσθησαν αἱ ἐξιλεωτικαὶ αὐταὶ πράξεις.

Ἐπιτάσσει ὁ φυσικὸς νόμος τὴν εἰλικρίνειαν;

Μάλιστα· διότι τὸ ψεῦδος, ἡ ἀπιστία καὶ ἡ ἐπιτορξία διεγείρουσι μεταξύ τῶν ἀνθρώπων τὰς δυναστείας, τὰς λογομαχίας, τὰ μίσση, τὰς ἐκδικήσεις, καὶ πλῆθος κακῶν, τὰ ὁποῖα τείνουσιν εἰς τὴν κοινὴν αὐτῶν καταστροφὴν, ἐν ᾧ ἡ εἰλικρίνεια καὶ ἡ πίστις συσταίνουσιν τὴν ἐμπιστοσύνην, τὴν ὁ-

μόνοια», τὴν εἰρήνην καὶ ἄπειρα ἀγαθὰ, τὰ ὅποια συντείνουσιν εἰς τὴν κοινωνίαν ἀπὸ τοιαύτης καταστάσεως πραγμάτων.

Ἰπαγορεύει τὴν πραύτητα καὶ τὴν μετριοφροσύνην :

Ναί· διότι ἡ ἀπήγεια καὶ ἡ σκληρότης ἀποξενόνοσαι ἡμᾶς ἀπὸ τὰς καρδίας τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, διαθέτουσιν αὐτοὺς νὰ μᾶς μισῶσιν. Ὁ κομπασμὸς καὶ ἡ ματαιότης πειράζουσαι τὴν φιλαυτίαν καὶ τὴν ζηλοτυπίαν αὐτῶν, μᾶς κάμουν νὰ μὴ ἐπιτυγχάνωμεν τὸν κόπον ἀληθινῆς ὠφελείας.

Ἰπαγορεύει τὴν ταπεινοφροσύνην ὡς ἀρετὴν :

Ὁχι· διότι εἶνε ἴδιον τῆς καρδίας τοῦ ἀνθρώπου νὰ καταφρονῆ κρυφίως, ὅσα τοῦ παρασταίνουσι τὴν ἰδέαν τῆς ἀδυναμίας, καὶ ὁ ἐξευτελισμὸς ἑαυτοῦ ἐνθαρρύνει εἰς τὸν ἄλλον τὴν ὑπερηφάνειαν καὶ τὴν καταδυναστείαν. Ὅθεν πρέπει τις νὰ κρατῆ ὀρθῶς τὴν πλάστιγγα.

Ἡρίθμησας τὴν ἀπλότητα τῶν ἡθῶν ὡς κοινωνικὴν ἀρετὴν, τί ἐννοεῖς μὲ αὐτὴν τὴν λέξιν ;

Τὸν περιορισμὸν τῶν χρεῶν καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν, ὅπερ εἶγε ὠφέλιμον εἰς τὴν ὑπαρξιν τοῦ πολίτου καὶ τῆς οἰκογενείας του, δηλ. ὁ ἀπλῶν ἠθῶν ἄνθρωπος ἔχει χρεῖαν ὀλίγων καὶ ζῆ ἀρκούμενος.

Πῶς ἡ ἀρετὴ αὕτη μᾶς ὑπαγορεύεται ;

Μὲ τὰς πολυαρίθμους ὠφελείας, τὰς ὁποίας ἡ ἀσκησις αὐτῆς μᾶς προμηθεύει εἰς τὸ ἄτομον καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν. Διότι ὁ ἄνθρωπος, ὅστις ἔχει χρεῖαν ὀλίγων, ἀπαλλάττεται εὐθὺς ἀπὸ πλῆθος φροντίδων, μεριμνῶν καὶ κόπων· ἀποφεύγει πλῆθος λογομαχιῶν, αἱ ὁποῖαι γεννῶνται ἀπὸ τὴν ἀπληστείαν καὶ τὴν φιλοκέρδειαν· ἐλαφρόνεται ἀπὸ τὰς μερίμνας τῆς φιλοδοξίας, ἀπὸ τὰς ἀνησυχίας τῆς κτήσεως, καὶ ἀπὸ τὰς λύπας τῆς ζημίας· ὁ εὐρίσκων παντοῦ περιττὰ εἶνε ἀληθινὰ πλούσιος, ὁ εὐχαριστούμενος πάντοτε εἰς ὃ ἔχει εἶνε εὐτυχῆς, καὶ οἱ ἄλλοι μὴ φοβούμενοι τὴν ἀντιζηλίαν του ἀφίνουσιν αὐτὸν ἤσυχον.

Ποία εἶναι ἡ κακία ἡ ἐναντία εἰς τὴν ἀρετὴν ταύτην ;

Ἡ πλεονεξία καὶ ἡ πολυτέλεια.

Μήπως ἡ πολυτέλεια εἶνε κακία εἰς τὴν κοινωνίαν ;

Καὶ μεγίστη μάλιστα. διότι ἐκ ταύτης προκύπτουσι πράξεις καὶ ἔξεις σφετεριστικαί, αἱ ὁ-

ποῖαι συναπαρτίζουσιν ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον λέγεται ἠθικὴ διαφθορά, ἐσωτερικὸς πόλεμος πολίτου πρὸς πολίτην. Ἐκ τῆς πολυτελείας γεννᾶται ἀπληστία· ἐκ τῆς ἀπληστίας ἡ ἐπίθεσις βίας ἢ δολιότητος· ἐκ τῆς πολυτελείας γεννᾶται ἡ ἀδικία τοῦ δικαστοῦ, ὁ ἀγορασμὸς τοῦ μάρτυρος, ἡ ἀχρειότης τῆς συζύγου, ἡ ἐκπόρνευσις τῆς γυναικὸς, ἡ σκληρότης τῶν γονέων, ἡ ἀχαριστία τῶν τέκνων, ἡ φιλαργυρία τοῦ κυρίου, ἡ κλοπὴ τοῦ ὑπηρέτου, ἡ ληστεία τοῦ οἰκονόμου, ἡ κακοῦθια τοῦ νομοθέτου, τὸ ψεῦδος, ἡ ἀπιστία, ἡ ἐπιорκία, ὁ φόνος καὶ ὄλαι αἰ ἀταξίαι τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως.

Ὡστε οἱ ἀρχαῖοι ἠθικοὶ αἰσθανόμενοι κατὰ βάθος τὴν ἀλήθειαν ἔθεσαν ὡς βάσιν τῶν κοινωνικῶν ἀρετῶν τὴν ἀπλότητα τῶν ἠθῶν, τὸν περιορισμὸν τῶν χρεῶν, καὶ τὴν ὀλιγάρκειαν.

Τί ὑποθέτετε ἐξ ὅλων αὐτῶν ;

Ὅτι ὄλαι αἰ κοινωνικαὶ ἀρεταὶ εἰσιν ἡ ἕξις τῶν πράξεων τῶν ὠφελίμων εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ εἰς τὸ ἄτομον τὸ ὁποῖον μετέρχεται αὐτάς.

Ὅτι ὄλαι μετέρχονται εἰς τὸ φυσικὸν ὑποκείμενον τῆς συντηρήσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Ὅτι ἡμεῖς φέρομεν ὁμοῦ τὸ σπέρμα πάσης ἀρετῆς, πάσης τελειοποιήσεως.

— Ὅτι δὲν χρειάζεται ἢ ν' ἀναπτύξωμεν αὐτό.

— Καὶ ὅτι πᾶσα σοφία, πᾶσα τελειοποιήσις, πᾶς νόμος, πᾶσα ἀρετὴ, πᾶσα φιλοσοφία συνίσταται εἰς τὴν ἀσκησιν τῶν ἀξιωμάτων τούτων, τὰ ὅποια θεμελιόνονται εἰς τὸν ἴδιον ἡμῶν ὀργανισμόν.

— **Νὰ συντηρῆς σεαυτόν· Νὰ διδάσκῃς σεαυτόν. Νὰ μετριάζῃς σεαυτόν· Νὰ ζῆς διὰ τοὺς ὁμοίους σου, ἵνα ζῶσι καὶ οὗτοι διὰ σέ.**

Τ Ε Λ Ο Σ.

Ὅτι εἰς τὴν ἀποστολὴν αὐτῶν
καὶ εἰς τὴν ἀποστολὴν τῶν ἀποστόλων, καὶ
ἐν τῇ ἀποστολῇ τῶν ἀποστόλων, καὶ
ἐν τῇ ἀποστολῇ τῶν ἀποστόλων, καὶ
ἐν τῇ ἀποστολῇ τῶν ἀποστόλων.

Ἡ ἀποστολὴ τῶν ἀποστόλων, καὶ
ἡ ἀποστολὴ τῶν ἀποστόλων, καὶ
ἡ ἀποστολὴ τῶν ἀποστόλων, καὶ
ἡ ἀποστολὴ τῶν ἀποστόλων, καὶ
ἡ ἀποστολὴ τῶν ἀποστόλων.

ΣΟΛΩ

ΣΤΟΧΕΙΑ ΗΘΙΚΗΣ

Β'

ΣΟΜΟΝ ΖΟΚΙΣΤΟ

ΟΥΤ

Εύρίσχεται παρὰ τῆ βιβλιοπώλῃ Ν. Νάκη.

Τιμᾶται δραχ. 1,25.